



เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับนักเรียนอนุบาล

การศึกษานอกสถานที่ หมายถึง การจัดการศึกษาหรือจัดประสบการณ์โดยพานักเรียนไปศึกษา นอกโรงเรียนซึ่งจะทำให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ตรง เป็นผลต่อการเรียนรู้ที่ดีของเด็ก ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาค้นคว้า และทดลองเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกสถานที่ที่เด็กจะเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการเสริมการเรียนการสอนในห้องเรียนให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้น การศึกษาจากตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะครอบคลุมด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการศึกษา เรื่องการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกสถานที่สำหรับนักเรียนอนุบาล มีดังนี้

1. ความสำคัญของเด็ก ในช่วงต้นของชีวิต
2. พัฒนาการของเด็กในระดับอนุบาลศึกษา
 - 2.1 พัฒนาการทางร่างกาย
 - 2.2 พัฒนาการทางสติปัญญา
 - 2.3 พัฒนาการทางอารมณ์และสังคม
3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาระดับอนุบาลศึกษา
 - 3.1 แนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้
 - 3.2 ความสำคัญของการเรียนรู้ในวัยเด็ก
 - 3.3 องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของเด็ก
 - 3.4 หลักการเรียนรู้
 - 3.5 แนวคิดเกี่ยวกับประสบการณ์ตรง

4. หลักสูตรและจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาระดับอนุบาลศึกษา
 - 4.1 หลักสูตรระดับอนุบาลศึกษา
 - 4.2 จุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาระดับอนุบาลศึกษา
 - 4.3 แนวการจัดการศึกษาระดับอนุบาลศึกษา

5. แนวการวัดผล
 - 5.1 การสังเกต
 - 5.2 การสนทนา
 - 5.3 การตรวจผลงาน
 - 5.4 การใช้ข้อสอบปากเปล่า

6. การจัดการศึกษานอกห้องเรียน
 - 6.1 มโนทัศน์พื้นฐานเกี่ยวกับการศึกษานอกห้องเรียน
 - 6.2 คุณค่าของการศึกษานอกห้องเรียน
 - 6.3 จุดมุ่งหมายของการศึกษานอกห้องเรียน
 - 6.4 ประเภทของการศึกษานอกห้องเรียน

7. การจัดการศึกษานอกสถานที่
 - 7.1 ความหมายของการจัดการศึกษานอกสถานที่
 - 7.2 คุณค่าและจุดมุ่งหมายของการศึกษานอกสถานที่
 - 7.3 แนวปฏิบัติในการจัดการศึกษานอกสถานที่

1. ความสำคัญของเด็กในช่วงต้นของชีวิต

นักจิตวิทยาและนักการศึกษาต่างให้ความสำคัญแก่เด็กในช่วงต้นของชีวิตหรือปฐมวัย ด้วยเหตุผลที่ว่า เด็กในระยะ 0-6 ปีนั้น จะเป็นวัยพื้นฐานของเด็กที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ หากเด็กในวัยนี้ได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้พัฒนาทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคม และจิตใจ ไปในทิศทางที่เหมาะสม ก็ย่อมจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ แต่ในทางตรงข้ามหากเด็กในวัยนี้ไม่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูที่เหมาะสมขาดประสบการณ์ที่ควรได้รับ หรือไม่มีโอกาสได้ใช้ความสามารถอย่างเต็มที่ ก็จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ด้อยโอกาส (ประดินันท์ อุปรมย์, 2524:5,13)

ฉวีวรรณ จึงเจริญ (2528:7-13) ได้สรุปความสำคัญของเด็กในทฤษฎีของนักจิตวิทยาและนักการศึกษาที่สำคัญไว้ดังนี้

1.1 ความสำคัญของเด็กในทฤษฎีของฟรอยด์ (Sigmund Freud)

ฟรอยด์เป็นผู้สร้างทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่อธิบายถึงโครงสร้างและพัฒนาการทางบุคลิกภาพของบุคคล และกล่าวว่า พัฒนาการทางบุคลิกภาพของบุคคลในระยะต้นของชีวิต หรือใน 6 ปีแรกของชีวิต เป็นระยะที่สำคัญที่สุด เพราะพัฒนาการของเด็กในวัยนี้จะมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อพัฒนาการในวัยต่อ ๆ มา ในทฤษฎีของฟรอยด์นั้น เชื่อว่าการอบรมเลี้ยงดูในระยะปฐมวัยนั้นจะมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กในอนาคต

1.2 ความสำคัญของเด็กในทฤษฎีของอีริกสัน (Erik H. Erikson)

อีริกสัน จิตแพทย์และนักจิตวิทยาที่มีชื่อเสียง เน้นความสำคัญของวัยเด็กว่าเป็นวัยที่เรียนรู้สิ่งแวดล้อม ถ้าสิ่งแวดล้อมแปลกใหม่ น่าตื่นเต้นสนใจ และมีความสุข เด็กจะมองโลกในแง่ดีเพราะมีความสุข แต่ถ้าเด็กประสบแต่สิ่งที่ไม่พึงพอใจ คับแค้น เด็กจะขาดความสุข มองโลกในแง่ร้าย ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ฉะนั้นเด็กในวัยนี้จะเรียนรู้ว่าสิ่งแวดล้อมที่ให้ความสุขกับตัวของเขาเอง ก็คือ ความสุขในเรื่องการกินอยู่ การนอน การเล่น การขับถ่าย อันเป็นผลมาจากความสุขที่เด็กได้รับการปฏิบัติระหว่างพ่อ แม่ ลูก และสภาพแวดล้อมรอบตัวเด็ก ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็ก อีริกสันอธิบายว่าระยะที่เด็กจะพัฒนาบุคลิกภาพที่สำคัญทางบวก หรือทางลบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

ความไว้วางใจ หรือไม่ไว้วางใจ (Trust vs. Mistrust)

ความเป็นตัวของตัวเอง หรือความไม่มั่นใจในตนเอง (Autonomy vs. Doubt)

ความคิดริเริ่ม หรือความรู้สึกผิด (Initiative vs. Guilty)

1.3 ความสำคัญของเด็กในทฤษฎีของบลูม (Benjamin S. Bloom)

เบนจามิน เอส บลูม เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงมากด้านจิตวิทยาการศึกษาที่เกี่ยวกับการวัดและประเมินผลทางการศึกษา กล่าวว่า การศึกษาของเด็กในช่วงต้นของชีวิตเป็นช่วงที่สำคัญที่สุดของชีวิต เพราะเป็นช่วงที่เด็กพัฒนาความสามารถที่จะเรียนรู้ได้มากที่สุด นั่นคือ ในช่วงนี้ถ้าบ้านและโรงเรียนมีสิ่งแวดล้อมที่สร้างเสริมการเรียนรู้ เด็กจะเกิดการเรียนรู้โดยทั่วไปและการเรียนรู้ในเรื่องเฉพาะอย่างได้ดีที่สุดด้วย

จากการวิเคราะห์ผลงานการวิจัยของสถาบันที่ศึกษาในเรื่องสติปัญญาด้วยการศึกษาระยะยาวหลาย ๆ สถาบัน บลูมได้เสนอไว้ในหนังสือชื่อ Stability and Change in Human Characteristics สรุปได้ว่าพัฒนาทางสติปัญญาของเด็กอายุ 1 ปี จะพัฒนา 20% สติปัญญาของเด็กเมื่ออายุ 4 ปีจะพัฒนาเพิ่มขึ้นเป็น 50% และในระหว่างอายุ 4-8 ปี สติปัญญาของเด็กจะเพิ่มขึ้นอีก 30% เป็น 80% ส่วนอีก 20% ที่เหลือจะพัฒนาในช่วงที่เด็กมีอายุตั้งแต่ 8 ปีขึ้นไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบุคคลมีพัฒนาการทางสติปัญญามากที่สุดในช่วงปฐมวัย

นอกจากนี้ บลูมยังกล่าวอีกว่าสิ่งแวดล้อมมีส่วนสำคัญที่จะทำให้พัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลชะงักหรือเพิ่มขึ้นได้ และสิ่งแวดล้อมจะมีผลต่อพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กในระยะ 6 ปีแรกของชีวิตมากกว่าในระยะอื่น ๆ

1.4 ความสำคัญของเด็กในทฤษฎีของ จีน เพียเจท์ (Jean Piaget)

เพียเจท์ นักจิตวิทยาชาวสวิสกล่าวว่า พัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลนั้นเป็นไปตามลำดับขั้น และการพัฒนาทางสติปัญญาของเด็กปฐมวัยจะเป็นรากฐานให้แก่พัฒนาการทางสติปัญญาในระดับต่อ ๆ ไป ดังนั้น การจัดสิ่งแวดล้อมให้กับเด็กปฐมวัยจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงความสามารถทางสติปัญญาของเด็กในวัยนี้ด้วย และการจัดสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เป็นการเปิดโอกาสให้เด็กได้สัมผัสและคุ้นเคยกับสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง จะทำให้เด็กในวัยนี้เกิดการเรียนรู้และเกิดความเข้าใจอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นรากฐานที่จะทำให้เด็กเติบโตขึ้นเป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ รู้จักประติษฐ์และค้นคว้า แสวงหาความรู้ มิใช่แต่เป็นผู้คอยลอกเลียนแบบผู้อื่น

1.5 ความสำคัญของเด็กในทฤษฎีของ โรเบิร์ต อาร์ ฮาวิกเฮิสต์ (Robert R. Havighurst)

ในทฤษฎีของฮาวิกเฮิสต์ กระบวนการของพัฒนาการในแต่ละวัยของบุคคลนั้นมีงานต่าง ๆ ที่บุคคลแต่ละวัยจะสามารถเรียนรู้ได้ ถ้าได้รับการส่งเสริมหรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ฮาวิกเฮิสต์ เรียกงานในแต่ละวัยว่า "งานพัฒนาการ" (Developmental tasks) และกล่าวว่า ความสำเร็จในงานพัฒนาการในระยะแรกเกิดถึง 6 ปี จะนำไปสู่ความสำเร็จในงานพัฒนาการขั้นสูงต่อไป ตรงกันข้ามถ้าเด็กประสบความล้มเหลวในการเรียนรู้งานพัฒนาการในระยะต้น เด็กย่อมจะพบกับความยากลำบากหรืออาจล้มเหลวในการเรียนรู้ "งานพัฒนาการ" ในวัยอื่นด้วย

1.6 ความสำคัญของเด็กในทฤษฎีของ อลิซาเบท บี เฮอร์ลอค (Elizabeth B. Hurlock)

เฮอร์ลอค (Hurlock อ้างถึงใน พิมพ์พันธุ์ จันทรเพ็ญ, 2525:1) กล่าวว่า วัยเด็กนับได้ว่าเป็นวัยแห่งวิกฤตการณ์ในการพัฒนาบุคลิกภาพ เป็นระยะสร้างพื้นฐานของจิตใจในวัยผู้ใหญ่ต่อไป บุคลิกภาพในวัยผู้ใหญ่ แม้จะมีความแตกต่างไปจากวัยเด็กมากเท่าใดก็ตามย่อมเป็นเพราะความแตกต่างที่ถือกำเนิดมาจากรากฐานในวัยเด็กนั่นเอง

1.7 ความสำคัญของเด็กในทฤษฎีของ ชัยยงค์ พรหมวงศ์

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2521: 8) ได้กล่าวว่า การให้การศึกษาศาหรับเด็ก 0-6 ปี เป็นกระบวนการและกระบวนการเรียนต่อเนื่องเพื่อเป็นพื้นฐานการศึกษตลอดชีวิตของเด็ก เป็นความสำคัญในระยะต้นของชีวิต เมื่อเด็กมีการเจริญเติบโตและการพัฒนาการสูงสุด นักจิตวิทยาพัฒนาการยอมรับกันว่าเด็กอายุ 0-6 ปี เป็นระยะที่เด็กเกิดการเรียนรู้มากที่สุดในชีวิตมนุษย์ การเรียนรู้เหล่านั้นจะมีอิทธิพลต่อชีวิตภายหลัง

ของเด็กเป็นอย่างยิ่ง ในระยะต้นของชีวิต เด็กจะต้องเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมซึ่งครอบคลุมผู้ใหญ่ ครอบครัว แม่ บ้าน และครู เป็นกระบวนการต่อเนื่องไม่มีก่อนและหลัง การเรียนรู้ต้องเป็นบูรณาการของพัฒนาการด้านต่าง ๆ ในตัวเด็กเอง

1.8 ความสำคัญของเด็กในทฤษฎีของ นวลศิริ เปาโลहित

นวลศิริ เปาโลहित (2520: 136) กล่าวว่า ระยะก่อนเข้าเรียน คือระหว่าง 2-5 ปี เป็นระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด พัฒนาการที่สำคัญในช่วงวัยนี้ได้แก่ กระบวนการเจริญเติบโตทางร่างกาย การเรียนรู้และรับรู้ ความคิดและการมีเหตุผล ตลอดจนพัฒนาการที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจ ในอันที่จะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของบุคลิกภาพ และการเข้าใจตน

จากทฤษฎีของนักจิตวิทยาดังกล่าว จะเห็นว่าทุกคนต่างก็ให้ความสำคัญแก่เด็กในช่วงต้นของชีวิต ด้วยเหตุผลที่ว่า เป็นวัยพื้นฐานของการพัฒนาบุคลิกให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่โดยถ้าเด็กในวัยนี้ได้รับการพัฒนาด้วยการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ให้การอบรมเลี้ยงดูอย่างถูกวิธี และเปิดโอกาสให้เด็กได้ใช้ความสามารถที่เขามีอยู่อย่างเต็มที่ตามวัย เด็กก็จะเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ แต่ในทางตรงข้ามถ้าเด็กในวัยต้นของชีวิตไม่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูที่เหมาะสม และขาดประสบการณ์ที่ควรได้รับ หรือไม่มีโอกาสได้ใช้ความสามารถตามวัยอย่างเต็มที่ ก็จะเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่ด้อยคุณภาพ และการที่จะพัฒนาเด็กได้เป็นอย่างดี ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจำเป็นจะต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการของเด็กในวัยต่าง ๆ เป็นอย่างดีด้วย

2. พัฒนาการของเด็กระดับอนุบาลศึกษา (3-6 ปี)

พัฒนาการของเด็กในแต่ละช่วงอายุ มีความหมายและมีความสำคัญของชีวิตเพราะเป็นรากฐานของบุคคลเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต พัฒนาการของเด็กแต่ละคนจะมีความแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับอัตราความพร้อมในการพัฒนา และความสามารถของแต่ละบุคคล และนอกจากตัวของเด็กเองแล้ว สิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็กก็มีส่วนสำคัญในการช่วยสร้างเสริมพัฒนาการของเด็กอีกด้วย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2523: 17-18) พัฒนาการของเด็กแบ่งออกได้ดังต่อไปนี้

2.1 พัฒนาการทางร่างกาย

ภรณ์ คุรุรัตน์ (2523:7) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2523:29) ได้กล่าวถึงพัฒนาการทางร่างกายของเด็กในช่วง 3-6 ปี พอสรุปได้ ดังนี้

วัย 3 ปี

น้ำหนักประมาณ 15 กิโลกรัม

ความสูงประมาณ 90 เซนติเมตร

เดินถอยหน้าถอยหลัง และเดินสลับขาได้ ขึ้นลงบันไดได้

วิ่ง กระโดด 2 ขาได้ ปีนป่ายแกว่งตัวได้ และสามารถโยนตัวกระโดดตามจังหวะได้

แต่การทรงตัวยังไม่มั่นคง

ถือจักรยาน 3 ล้อได้

รับประทานอาหาร อาบน้ำแต่งตัว เข้าห้องส้วมเองได้

ยกถาดอาหารเล็ก ๆ ได้ เทน้ำจากเหยือกลงสู่แก้วได้

ใช้กรรไกรตัดกระดาษ ร้อยลูกปัดอันโต ๆ ได้ และปั้นดินเหนียวหรือดินน้ำมันได้

ตอกตะปูได้ และต่อแท่งลูกบาศก์ได้ 8-10 แท่ง

จับดินสอลากเส้นได้

วัย 4 ปี

น้ำหนักประมาณ 18 กิโลกรัม ความสูงประมาณ 100 เซนติเมตร

ยืนขาเดียวได้ เดินบนไม้กระดานกว้าง 6 เซนติเมตรได้ และขึ้นลงบันไดคล่องขึ้น

เตะลูกบอลขณะกลิ้งได้ ห้อยโหน ปีนป่ายบันไดหรือตาข่ายได้

เขียนวงกลม กากบาท รูปสี่เหลี่ยม ตลอดจนเขียนรูปคนตามคำสั่งได้ แต่ไม่สมบูรณ์

ฉีกกระดาษเป็นชิ้นใหญ่ และขยำกระดาษเป็นก้อนได้

พูดได้ประมาณ 1,500 คำ

รู้จักสีมากกว่า 1 สี

วัย 5 ปี

น้ำหนักประมาณ 19.5 กิโลกรัม ความสูงประมาณ 107 เซนติเมตร

ทรงตัวได้ด้วยปลายนิ้วเท้าหลายวินาที ยืนบนขาข้างเดียวได้นานประมาณ 5 วินาที

วิ่ง กระโดด ปีนป่าย เต้นเหวี่ยงตัว โยนลูกบอลได้ดี

ลากเส้นตรงได้ดี วาดรูปคนได้ และร้อยลูกปัดใส่ไม้หรือใส่เชือกได้

ตบมือ เคาะจังหวะได้ดี กางนิ้วมือ งอหัวแม่มือจรคนนิ้วมืออื่นได้

พูดและรู้จักคำพูดได้ประมาณ 2,000 คำ พูดได้ครั้งละ 10 คำ หรือมากกว่านั้น

รู้จักสีมากขึ้น

วัย 6 ปี

พื้มน้ำนมเริ่มหลุด มีพื้มน้ำขึ้นมาแทน
 เคลื่อนไหวทุกส่วนคล่องแคล่วมากขึ้น ตีลังกา กระโดดเชือกได้
 เคลื่อนไหวตามจังหวะเพลงด้วยความเข้าใจดีขึ้น
 โยนรับลูกบอล และเล่นฟุตบอลได้
 กำมือ บีบมือ ทึ่ละข้างได้ ขยับนิ้วทีละนิ้วได้ และตบมือสลับข้างได้
 วิ่งเขย่งปลายเท้า และยืนขาเดียวได้นาน
 เขียนรูปสามเหลี่ยม และเขียนตัวอักษรได้
 หยิบจับสิ่งของเล็ก ๆ ได้

2.2 พัฒนาการทางสติปัญญา

ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง คือทฤษฎีทางสติปัญญาของเพียเจท์ (Piaget) ในการศึกษาพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจท์นั้นทำให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับแนวความเชื่อและแนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการทางสติปัญญาและความคิด ดังนี้

2.2.1 ขั้นต่าง ๆ ของพัฒนาการของร่างกาย ย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสติปัญญาและความคิด

2.2.2 พัฒนาการของโครงสร้างทางสติปัญญาและความคิดนั้น เป็นผลของการปะทะสัมพันธ์กันระหว่างโครงสร้างของอินทรีย์และโครงสร้างของสิ่งแวดล้อม อย่างต่อเนื่อง

2.2.3 โครงสร้างของสติปัญญาและความคิดนั้น พัฒนามาจากกิจกรรม และการกระทำของบุคคลต่อสิ่งแวดล้อม กิจกรรมทางสติปัญญาและความคิดได้พัฒนาจากกลไกของการสัมผัส การรับรู้ การเคลื่อนไหว การกระทำ ไปสู่กิจกรรมที่ต้องให้สัญลักษณ์และภาษา เพื่อให้พัฒนาเป็นความคิดรวบยอด

2.2.4 ทิศทางของพัฒนาการในการปะทะสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมนั้นจะมุ่งไปสู่ระดับความสมดุลที่สูงขึ้น มีการปรุ่่งแต่งในระดับที่ซับซ้อนมากขึ้น คือ มีการปรับปรุงทั้งตัวบุคคลและสิ่งแวดล้อมให้เข้าหากันและกัน

2.2.5 ขั้นของพัฒนาการทางสติปัญญาแต่ละขั้น จะเป็นระยะเวลาของการก่อตั้ง ริเริ่ม และรวบรวมความรู้ ความคิด

2.2.6 การบรรลุขั้นของสติปัญญาขั้นหนึ่ง จะเป็นจุดเริ่มของพัฒนาการทางสติปัญญาในขั้นที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

2.2.7 พัฒนาการทางสติปัญญาแต่ละขั้น จะพัฒนาไปตามลำดับก่อนหลัง ก็จะเริ่มจากขั้นที่ 1 ก่อน แล้วจึงไปยังขั้นที่ 2 และ 3 ขั้นพัฒนาการในแต่ละขั้นจะเป็นรากฐานของพัฒนาการในขั้นต่อ ๆ ไป (จำเนียร ช่วงโชติ และคณะ, 2524: 130-131)

เพียเจท์ ได้กล่าวถึงพัฒนาการของเด็กในช่วง 2-7 ปีว่า เป็นระยะ Pre-operational Stage ซึ่งแบ่ง
 ขั้นนี้ออกเป็น 2 ขั้นย่อย ดังนี้

1) Preconceptual Stage (2-4 ปี)

ขั้นนี้เด็กเริ่มสามารถใช้ภาษา แต่มักจะใช้ภาษาที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง และเข้าใจ
 ตามความหมายของสัญลักษณ์ สามารถเรียกบางสิ่งบางอย่างรอบตัวเขา มองเห็นโลกและเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ในแง่
 ที่ตนเองสามารถรับรู้ได้ และมักมีความเข้าใจแคบ มองเห็นแต่แง่เดียว และไม่สามารถจะเห็นในแง่อื่น แม้ว่า
 จะมีของแสดงต่อหน้าก็ตาม เด็กยังมีความสับสนในด้านความคิด เช่น ถ้าหากถามว่า มีพี่น้องกี่คน เด็กอาจจะตอบได้
 แต่บางครั้งจะไม่ทราบว่าตนเป็นคนที่เท่าไร ในระดับอายุ 2-4 ปีนี้ สภาวะแวดล้อม เช่น ครอบครัว โรงเรียน
 วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีมีส่วนสำคัญมากในด้านการส่งเสริมความคิด การรับรู้ และการเรียนรู้ของเด็ก

2) Intuitive Thought (4-7 ปี)

ขั้นนี้ การแก้ปัญหาของเด็กขึ้นอยู่กับความรู้และสิ่งที่เขาเห็นด้วยตาเป็นส่วนใหญ่
 แต่ยังไม่สามารถใช้เหตุผลที่แท้จริง มีการเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่ที่อยู่รอบตัวเขา คล้ายกับรู้ว่าการแสดง
 ของผู้ใหญ่ต่อสิ่งแวดลอมเป็นสิ่งที่ควรประพฤติตาม เด็กวัยนี้จะเริ่มใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการคิด
 แต่ความเข้าใจยังขึ้นอยู่กับสิ่งที่เขารับรู้จากสิ่งภายนอก เด็กวัยนี้มักจะเล่นสมมุติ เช่น พูดกับตุ๊กตาเหมือนกับ
 พูดกับคนจริง ๆ ความจำของเด็กเจริญขึ้นมาก เข้าใจศัพท์และภาษามากขึ้น ทำให้เด็กมีความเข้าใจมากขึ้น

เด็กในช่วง 4 ปี จะอาศัยประสบการณ์ที่ผ่านมาเป็นหลัก เช่น เรียนรู้ว่า ไฟร้อน
 จับต้องไม่ได้เพราะเคยโดนของร้อนมาแล้ว เขาจะไม่แตะต้องอีก แต่เนื่องจากความอยากรู้อยากเห็น เด็กวัยนี้
 มักจะชอบลองจุดไฟ ซึ่งผู้ใหญ่จะต้องคอยควบคุมชี้แจง การพูดและการแสดงออกของเด็กจะมีลักษณะคล้ายกับ
 รู้มากและรู้จริง แต่ความจริงเขาอาจจะยังไม่รู้มากนัก อย่างไรก็ตามเด็กจะมีความเข้าใจเพิ่มขึ้นเมื่ออายุมากขึ้น

เด็กในช่วง 5-6 ปี ความรู้ความเข้าใจของเด็กจะค่อยเป็นค่อยไป และโน้มเอียงเข้าหา
 ความเป็นจริงมากขึ้น จากประสบการณ์ที่ผ่านมาและจากคำสอนของผู้ใหญ่ เด็กจะเข้าใจผลที่เกิดจากพฤติกรรม
 ของตนเอง แก้ไขข้อผิดพลาด เริ่มรับรู้เกี่ยวกับระยะทางและรู้จักการเปรียบเทียบสิ่งของ แม้จะยังเข้าใจ
 ไม่มากนักก็ตาม (จำเนียร ช่วงโชติ และคณะ, 2524: 134-135) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ,
 2523: 36-38)

2.3 พัฒนาการทางอารมณ์และสังคม

พัฒนาการทางอารมณ์และสังคมของเด็กในช่วงต้นของชีวิตนั้น เป็นวัยที่ยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง
 สนใจสิ่งแวดล้อมรอบตัว ชอบเลียนแบบ และมักแสดงอารมณ์ต่าง ๆ โดยเปิดเผย อีริกสัน (Erickson)
 ได้ให้ความเห็นว่า เด็กวัยนี้กำลังสนใจสิ่งแวดล้อมรอบตัว อยากรู้อยากเห็น ชอบทำตามแบบและเลียนแบบ

มีความคิดริเริ่ม ถ้าสิ่งแวดล้อมที่เด็กประสบอยู่ทำให้เด็กมีความสุข เด็กจะมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง มองโลกในแง่ดี ถ้าสภาพแวดล้อมรอบตัวทำให้เด็กขาดความสุขเด็กจะมีความเครียดเกิดความวิตกกังวล ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง และมองโลกในแง่ร้าย การที่เด็กจะเรียนรู้ว่ามีความสุขหรือไม่ขึ้นอยู่กับภารกิจ การนอน การขับถ่าย อันเป็นการตอบสนองความต้องการที่มีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพของเด็กซึ่งบิดา มารดา ผู้เลี้ยงดูมีอิทธิพลต่อเด็กวัยนี้มาก (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2522: 7-8)

ฟรอยด์ (Freud) ได้ให้ความเห็นว่า เด็กเป็นวัยแห่งการเรียนรู้ประสบการณ์รอบตัว โดยประสบการณ์ที่เด็กได้รับในระยะ 5 ปีแรก จะมีความสำคัญต่อเด็กมาก เพราะจะกลายเป็นพื้นฐานบุคลิกภาพเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ สุขภาพจิตจะดีเพียงใดขึ้นอยู่กับพัฒนาการที่ผ่านมาในแต่ละขั้นตอน หากความต้องการของเด็กในขั้นหนึ่ง ๆ ไม่ได้รับการตอบสนองอาจจะทำให้เด็กเกิดการชะงัก (Fixation) ในพัฒนาการขั้นต่อไป (สุณีย์ ธีรดากร, 2523: 83) ซึ่งแนวคิดนี้ใกล้เคียงกับแนวคิดของเพียเจท์ (Piaget อ้างถึงใน มีนา สุวรรณโนภาส, 2526: 15) ซึ่งกล่าวว่าพัฒนาการทางสังคมของเด็กก่อนวัยเรียน เป็นดังนี้

ระยะแรก (อายุ 2-3 ปี) เด็กมักจะยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง ชอบอยู่กับเพื่อน แต่ต่างคนต่างเล่นกันตามลำพังไม่เล่นด้วยกัน ไม่แบ่งปันสิ่งของให้กัน

ระยะที่ 2 (อายุ 3-4 ปี) เด็กเข้าอยู่ในหมู่เพื่อนบ้าง แยกเล่นคนเดียวบ้าง

ระยะที่ 3 (อายุ 5-6 ปี) เด็กจะเข้าสังคมได้ดีขึ้น ชอบอยู่กับเพื่อน เล่นด้วยกัน ช่วยเหลือแบ่งปันกัน แต่ก็ยังมีการแย่ง การทะเลาะกันบ้าง

นอกจากนั้น ภรณ์ คุรุรัตน์ (อ้างถึงใน นิทยา ภัสสรศิริ และราวี ทองสวัสดิ์, 2523: 7-13) ยังได้แบ่งพฤติกรรมทางสังคมของเด็ก 3-6 ปี ดังนี้

อายุ 3 ปี เด็กจะรู้สึกสนุกสนานที่ได้เล่นกับเด็กคนอื่น ต้องการเพื่อน ต้องการความรักและการยอมรับจากผู้ใหญ่ มีอิสระในการเล่น

อายุ 4 ปี เล่นกับเพื่อนเป็นกลุ่ม และกลุ่มที่เล่นก็ขึ้นอยู่กับกิจกรรมว่า เขาสนใจทำกิจกรรมอะไร กลุ่มอาจสลายตัวไป บางครั้งก็รวมกลุ่มใหม่ในกิจกรรมใหม่ เริ่มเลือกคบเพื่อนบางคนที่ถูกใจ การเล่นจะเล่นเป็นแบบสมมุติ และใช้จินตนาการที่มีความหมายมากขึ้นเรื่อย ๆ มีความรู้สึกห่วงใย หรือกังวลกับเด็กที่ได้รับบาดเจ็บ ไม่มีความแน่นอนในการรอคอย ต้องการให้ผู้ใหญ่ปลอบโยนในบางครั้ง

อายุ 5 ปี มีความพอใจที่จะเล่นคนเดียวได้เป็นเวลานาน ๆ ขึ้น เล่นกับเพื่อน โดยเฉพาะการช่วยกันสร้างสิ่งต่าง ๆ หรือเล่นสมมุติ ชอบเล่นแข่งขันและรวมทีมกับเพื่อน ในการแข่งขันต้องการให้ผู้ใหญ่ตัดสิน บางครั้งไม่พอใจเมื่อเห็นเด็กโตกว่าเล่นรุนแรง

อายุ 6 ปี เริ่มห่างจากผู้ใหญ่ แต่ต้องการความช่วยเหลือ และเรียกร้องคำชมเชย มักทะเลาะกับเพื่อนแต่ต้องการเพื่อนเล่น อาจจะรักเพื่อนบางคนเป็นพิเศษ หวงของเล่น ของใช้ เชื่อฟังครู และพ่อแม่

ส่วนพัฒนาการทางด้านอารมณ์ เด็กวัยนี้จะแสดงออกทางอารมณ์อย่างเปิดเผยและอิสระ และมักเกิดขึ้นบ่อย ๆ เห็นได้ชัด เช่น โกรธ อิจฉา รัก กลัว อวดดี และอยากรู้ อยากเห็น จึงพอสรุปเป็น พฤติกรรมทางด้านอารมณ์ในช่วงวัยต่าง ๆ ได้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2523: 28-29)

อายุ 3 ปี เริ่มคือ และแสดงอาการไม่ยอมทำตามผู้ใหญ่มากขึ้น แสดงอาการไม่พอใจ โกรธ รู้จักอิจฉา โดยเฉพาะถ้ามีน้อง ซึ่งเขาถือว่าเป็นคู่แข่งเขาอาจแสดงอาการฉุนเฉียวและรุนแรงได้

อายุ 4 ปี ชอบทำตามใจปรารถนาของตนเองมากกว่าทำตามกฎเกณฑ์ ช่วยเหลือตนเอง ได้มากขึ้น แต่มีความกลัวที่ไร้สาระ เช่น กลัวความมืด กลัวผี กลัวคนแก่ บางคนจะตื่นมากเพราะอยากทดลอง

อายุ 5-6 ปี ควบคุมอารมณ์ได้มากขึ้น แต่บางครั้งก็ยังมีปัญหาอยู่บ้าง ส่วนใหญ่ยังนึกถึงตนเอง มีความอดทน เอาจริงเอาจัง มีความเป็นมิตร มีความพอใจในความสามารถของตนเอง มีความมั่นใจในตนเองและไวใจบุคคลอื่น

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาระดับอนุบาล

3.1 แนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต (2524:222) ได้กล่าวว่าการเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม อันเป็นผลเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์หรือการฝึกฝน พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ ควรเป็นไปในลักษณะที่ค่อนข้างถาวร และจะเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เหมาะสมหรือไม่เหมาะสมก็ได้

ฮิลการ์ด (Hilgard อ้างถึงใน จันทมาศ ชื่นบุญ , 2526:58) ได้กล่าวว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการ ซึ่งแสดงออกในขั้นเริ่มแรก หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงเมื่อผ่านการฝึกอบรม (ไม่ว่าจะเกิดในท้องปฏิบัติการ หรือในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติก็ตาม) ซึ่งผิดแผกไปจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยมิได้รับการฝึกฝน

ดังนั้น โดยสรุปแล้วอาจกล่าวได้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ในลักษณะที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งเป็นผลมาจากการฝึกฝนหรือได้รับประสบการณ์จนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม แต่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบางอย่างไม่ใช่การเรียนรู้ หากแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเนื่องมาจากสัญชาตญาณ (Instincts) เช่น การฝังใจ (Imprinting) วุฒิภาวะ (Maturation) ปฏิกริยาสะท้อน (Reflex Response) ความเหนื่อย และพิษของยา เป็นต้น

3.2 ความสำคัญของการเรียนรู้ในวัยเด็ก

จำเนียร ช่วงโชติ และคณะ (2524: 33) ได้สรุปความสำคัญของการเรียนรู้ในวัยเด็กไว้ดังนี้

- 1) เด็กเล็ก ๆ โดยทั่วไปมีความอยากรู้อยากเห็นเป็นธรรมชาติ จึงมีความกระตือรือร้นมากในการเรียนรู้
- 2) ถ้าเด็กไม่ได้เรียนรู้ทักษะบางอย่างในเวลาที่เหมาะสมแล้ว อาจเป็นเหตุให้เด็กเรียนรู้สิ่งเหล่านั้นยากขึ้นเมื่อโตขึ้น

3.3 องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของเด็ก

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต (2524: 227-230) ได้สรุปองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ไว้ดังนี้ คือ

- 1) เป้าหมาย เป็นสิ่งสำคัญที่จะกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ เพราะว่าพฤติกรรมใด ๆ จะไม่เกิดขึ้นอย่างไม่มีเป้าหมาย การเกิดของพฤติกรรมนั้นจะต้องมุ่งสู่ความต้องการหรือเป้าหมายของบุคคลเป็นหลัก ดังนั้น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ดีเป้าหมายที่เด็กตั้งขึ้นนั้นจะต้องแยกแยะให้เห็นอย่างเด่นชัด
- 2) วุฒิภาวะและความพร้อม เด็กจะสามารถเรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้ดีนั้นจะต้องมีวุฒิภาวะที่เจริญเต็มที่เสียก่อน
- 3) การสำรวจ ความแตกต่างระหว่างความสามารถในการเรียนรู้ของหนึ่งให้เห็นได้ชัดคือ กระบวนการในการแก้ปัญหา เมื่อมีปัญหาจะก่อให้เกิดความเครียด อันเป็นเหตุไปสู่การก่อให้เกิดความคิดที่จะสำรวจหาคำตอบของปัญหานั้น การหาคำตอบโดยการสำรวจนั้น จะเป็นผลทำให้เด็กจำได้ดีขึ้น ครูจะต้องพยายามช่วยแนะแนวทาง อีกทั้งจัดสถานการณ์ตลอดจนอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้เด็กได้มีโอกาสสำรวจได้เต็มที่
- 4) การเสริมแรงและการหยุดยั้ง พฤติกรรมใดที่แสดงออกแล้วได้รับการเสริมแรงจะมีแนวโน้มที่จะเกิดบ่อยขึ้นอีก ขณะเดียวกันพฤติกรรมใดที่แสดงออกแล้วได้รับผลที่ไม่พึงพอใจ พฤติกรรมนั้นมีแนวโน้มลดลงเช่นกัน
- 5) ความจำ ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญมากที่สุดที่ทำให้ครูรู้ว่าเด็กนั้นเกิดการเรียนรู้หรือไม่ สิ่งที่มีความสำคัญต่อความจำของเด็ก คือ องค์ประกอบของเนื้อหาวิชาที่สอน ความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาวิชาสติปัญญาของเด็กเอง และแรงจูงใจ
- 6) การฝึกฝน การฝึกฝนจะเป็นประโยชน์ต่อเด็กอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเรียนรู้สิ่งที่ไม่มีความหมาย หรืองานที่มีความสับสนยุ่งยากมาก ๆ
- 7) การลงโทษและการให้รางวัล เป็นเครื่องชี้ให้เด็กเกิดการเรียนรู้ว่า พฤติกรรมใดควรกระทำหรือไม่ควรกระทำ

๘) การเรียนโดยไม่ตั้งใจกับการเรียนโดยตั้งใจ ถ้าครูหรือโรงเรียนคิดว่าบางสิ่งบางอย่างที่มีคุณค่าควรแก่การเรียนรู้ของเด็ก โรงเรียนควรจัดลำดับของประสบการณ์ให้กับเด็ก เพื่อช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ในทางที่เหมาะสมแทนที่จะปล่อยให้เด็กเกิดการเรียนรู้เองโดยไม่ตั้งใจ

3.4 หลักการเรียนรู้

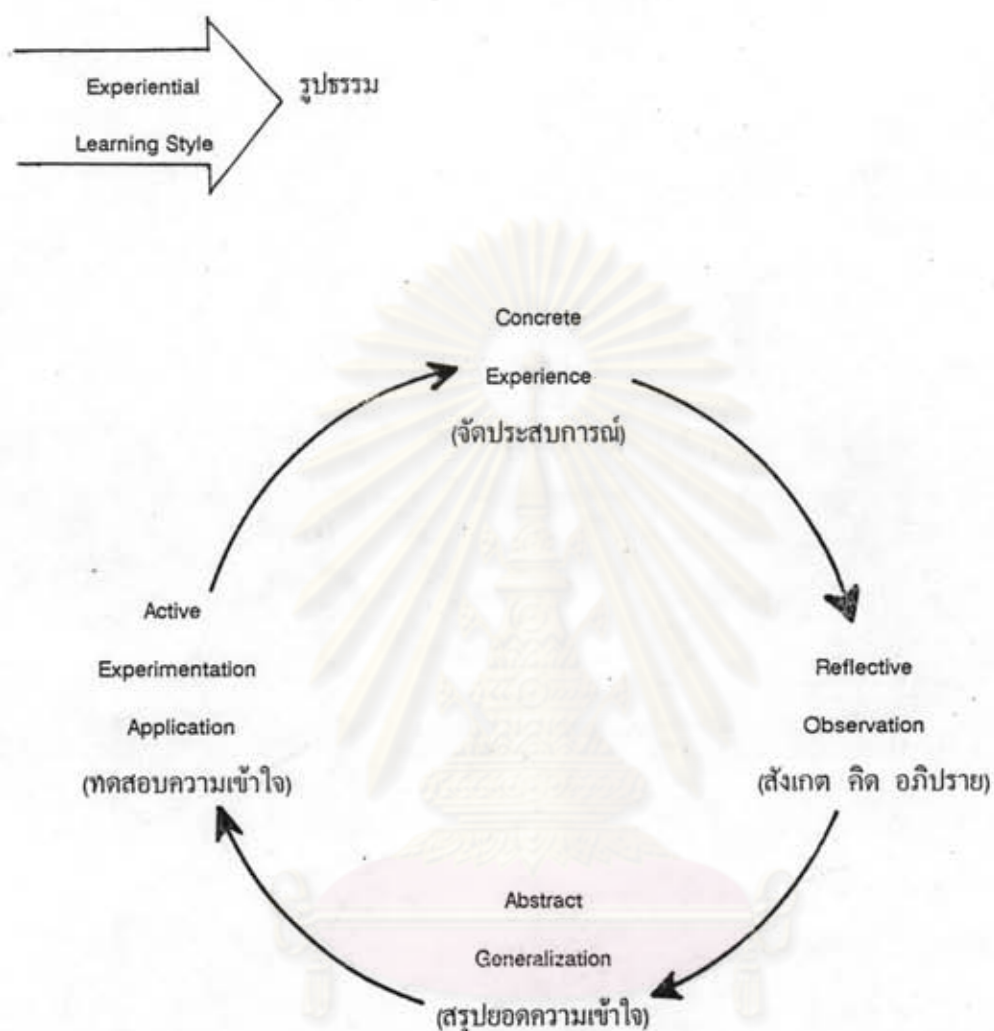
การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ จำเป็นต้องอาศัยหลักการเรียนรู้ดังนี้

- 1) หลักของการมีส่วนร่วมโดยตรง (Active Participation) การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีถ้าเด็กได้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างกระฉับกระเฉง ด้วยการลงมือประกอบกิจกรรมเสาะแสวงหาความรู้เอง
- 2) หลักของการรู้ผล (Feed Back) การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ดี เมื่อเด็กลงมือปฏิบัติหรือตัดสินใจอะไรลงไป ก็จะมีผลสะท้อนกลับให้ทราบว่าเด็กตัดสินใจถูกหรือผิดโดยทันที
- 3) หลักของความสำเร้ง (Success Experience) การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีเมื่อเด็กรู้สึกว่าได้ประสบความสำเร็จ การช่วยให้เด็กนั้นรู้สึกว่าได้ประสบความสำเร็จอาจทำได้หลายวิธี เช่น ให้ทำกิจกรรมที่เหมาะสมกับความสามารถของเด็ก ยอมรับความคิดเห็น ยกย่องชมเชย
- 4) หลักของการประมาณทีละน้อย (Gradual Approximation) การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีเมื่อจัดแบ่งขั้นตอนของกิจกรรมให้พอเหมาะกับความสนใจและความสามารถของเด็ก โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลเป็นสำคัญ (กรมประชาสัมพันธ์, 2524: 66)

การเรียนรู้จากประสบการณ์หรือชีวิตจริง (Experiential Learning Style) เป็นการเรียนรู้จากอุปสรรคไปสู่
นามธรรม ดังแผนภูมิที่ 1 (ชัยณรงค์ สุวรรณสาร, 2527: 29)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 1 การเรียนรู้จากประสบการณ์หรือชีวิตจริง



3.5 แนวคิดเกี่ยวกับประสบการณ์ตรง

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2525: 6) ได้ให้ความหมายของประสบการณ์ตรงไว้ดังนี้ ประสบการณ์ตรง หมายถึง ประสบการณ์ที่เราประสบด้วยตนเอง ประสบการณ์ตรงทำให้เราแยกเรื่องต่าง ๆ ออกเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติซึ่งเราสามารถพบเห็นและต้องได้และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ ความนึกคิดด้านจิตใจ ในส่วนที่เกี่ยวกับธรรมชาติ มีทั้งเรื่องที่เป็นธรรมชาติโดยตรง และเรื่องที่คนยื่นมือเข้าไปดัดแปลงเปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์ตามธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ในส่วนที่เกี่ยวกับอารมณ์และความนึกคิดยังจำแนกออกเป็นด้านความสวยงาม (สุนทรียภาพ) ด้านความดีงาม (จริยภาพ) และด้านความคิดฝันให้ได้มาซึ่งความรู้ (ปรัชญา) เป็นต้น

ทฤษฎีที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย คือ การเปรียบเทียบประสบการณ์ของผู้เรียนว่า ผู้ที่เรียนจากสิ่งที่เป็นรูปธรรม จะมีประสบการณ์มากกว่าผู้ที่เรียนจากสิ่งที่เป็นนามธรรม เจ้าของแนวความคิดนี้คือ เอคการ์ เกล แห่งมหาวิทยาลัยไอไฮโอ ดังแผนภูมิที่ 2 (ซัยยงค์ พรหมวงศ์, 2521: 2)

แผนภูมิที่ 2 แสดงกรวยประสบการณ์ของ เอคการ์ เกล



จากทฤษฎีนี้จะพบว่าผู้เรียนจะเรียนรู้จากสิ่งที่เป็นรูปธรรมได้ดีกว่าสิ่งที่เป็นนามธรรม โดยเฉพาะประสบการณ์ตรงที่ผู้เรียนเจตนารับ ได้แก่ ประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้รับการสัมผัสด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของตนเอง และในสภาพการณ์ที่เป็นจริง จนเกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่ต้องการเรียนรู้

ความรู้และทักษะความสามารถต่าง ๆ จะมีประโยชน์ก็ต่อเมื่อสิ่งเหล่านั้นมีความสัมพันธ์อยู่ในประสบการณ์ของนักเรียน ดังนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่จะช่วยให้เด็กเรียนเกิดการเรียนรู้และเกิดแรงจูงใจ คือ การได้เรียนรู้ในสิ่งที่ตนสนใจ การเรียนรู้เป็นประสบการณ์ส่วนตัวที่เกิดขึ้นในแต่ละคน การเรียนรู้เกิดขึ้นเร็วหรือช้า จะอยู่กับนักเรียนนานแค่ไหน นอกจากจะขึ้นอยู่กับความสามารถ ความสนใจของนักเรียนแล้ว ยังขึ้นอยู่กับกระบวนการและวิธีการที่จะให้นักเรียนได้รับความรู้นั้น เมื่อเป็นดังนี้ การกำหนดให้เด็กทุกคนเรียนรู้เรื่องหนึ่งเรื่องใดในระยะเวลาหนึ่ง หรือการเรียนรู้เรื่องหนึ่งด้วยวิธีการเดียวจึงไม่เป็นผลดีกับเด็กทุกคนเสมอไป

การจัดการเรียนการสอนจึงควรเปิดโอกาสให้นักเรียนมีโอกาสเรียนรู้หรือมีประสบการณ์ในบทเรียนด้วยกระบวนการและวิธีการต่าง ๆ ในเวลาที่ยืดหยุ่นได้

4. หลักสูตรและจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาระดับอนุบาลศึกษา

หลักสูตรกิจกรรมหรือประสบการณ์ (Activity or Experience Curriculum) เป็นหลักสูตรที่เกิดขึ้นจากความพยายามที่จะแก้ไขการเรียนรู้อย่างเฉื่อยชา และการไม่คำนึงถึงความต้องการและความสนใจของผู้เรียน การจัดหลักสูตรกิจกรรมนี้เกิดจากแนวคิดที่ว่า คนจะเรียนในสิ่งที่ประสบเท่านั้น และการเรียนที่สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายแล้วกลายเป็นประสบการณ์นั้นจะช่วยให้เปลี่ยนพฤติกรรมได้ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าการเรียนรู้นั้นจะช่วยให้ผู้เรียนเปลี่ยนพฤติกรรมได้ จึงเห็นได้ว่ากิจกรรมและประสบการณ์เป็นสิ่งจำเป็น การเรียนโดยวิธีดังกล่าว ผู้เรียนจะได้รับทักษะ และความรู้ ตลอดจนเนื้อหาสาระที่ตรงกับความต้องการและความสนใจของเขา ผู้เรียนจึงสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ (ธีรยุทธ์ เสนิงค์ ณ. อยุธยา, 2525: 226)

4.1 หลักสูตรระดับอนุบาลศึกษา

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้กล่าวถึงแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาก่อนวัยเรียนไว้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2520: 63-64)

ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ได้คำนึงถึงความสำคัญของการศึกษาก่อนวัยเรียนมาก เพราะตระหนักดีว่าในการเรียนของเด็กในระดับประถมศึกษานั้น มีความแตกต่างกันมากในระหว่างเด็กในชนบทและเด็กที่มีฐานะยากจน กับเด็กที่อยู่ในตัวเมืองและเด็กที่มีฐานะดี ทั้งนี้หากไม่นับเนื่องมาจากคุณภาพของครูและวัสดุอุปกรณ์ การเรียนการสอนที่โรงเรียนในตัวเมืองได้เปรียบโรงเรียนในชนบทแล้ว เด็กในตัวเมืองและเด็กที่มีฐานะดียังได้เปรียบในกรณีที่มีโอกาสได้รับการเตรียมตัวโดยเข้าเรียนในโรงเรียนอนุบาลก่อน เพราะโรงเรียนในชนบทมีอยู่ไม่มากนัก และเด็กยากจนก็มีโอกาสได้เข้าเรียนน้อย เนื่องจากค่าใช้จ่ายสูง นอกจากนั้นเด็กที่มีฐานะดียังได้รับการเลี้ยงดูดีกว่าเด็กที่มีฐานะยากจนทำให้ร่างกายและสมองได้รับการพัฒนาดีกว่า

นโยบายและแผนพัฒนาเด็กระยะยาว พุทธศักราช 2522 ของคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ได้วางวัตถุประสงค์ทั่วไปในการวางแผนพัฒนาเด็กไว้ เพื่อกระตุ้นและเร่งรัดให้ผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับเด็กและประชาชนทั่วไปได้รู้ และเข้าใจสภาพที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาเด็ก ปัญหาที่เด็กเผชิญ พร้อมทั้งตระหนักในความสำคัญยิ่งของเด็กที่มีต่อสังคม เพื่อให้รัฐบาลและเอกชน ร่วมกันระดมสรรพกำลังในการส่งเสริมและพัฒนาเด็กไทยให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น ทั้งทางกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคมและจิตใจ เพื่อให้เด็กเหล่านี้มีคุณภาพชีวิตที่ดี อันจะเป็นพื้นฐานและพลังในการพัฒนาสังคม ในการสร้างความมั่นคง และในการ

สร้างความสงบสุขของโลก (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2524: 4-6)

ในพุทธศักราช 2522 หลักสูตรอนุบาลได้มีการปรับปรุงใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสูตรชั้นประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 และเพื่อเป็นแนวทางให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่รับผิดชอบการจัดการศึกษาระดับก่อนวัยเรียน ได้ดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน อันจะส่งเสริมเด็กให้มีความพร้อมในทุกด้าน คือ ด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม

4.2 จุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาระดับอนุบาลศึกษา

4.2.1 จุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาระดับอนุบาล

หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการฉบับพุทธศักราช 2522 ได้กำหนดจุดมุ่งหมายในการจัดประสบการณ์ สำหรับเด็กอนุบาลไว้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2523: 22-27)

- 1) เพื่อส่งเสริมให้เด็กมีสุขนิสัยที่ดีเกี่ยวกับการกิน การออกกำลังกาย และการพักผ่อนอย่างถูกต้อง ตลอดจนรู้จักระวังรักษาตัวให้พ้นจากโรคภัยและอุบัติเหตุ
- 2) เพื่อปลูกฝังให้เด็กมีลักษณะนิสัยที่ดีงาม รู้จักควบคุมอารมณ์ของตน รู้จักและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้
- 3) เพื่อส่งเสริมให้เด็กรู้จักสังเกต มีไหวพริบ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถแสดงออก ชื่นชอบต่อความไพเราะและสิ่งสวยงามต่าง ๆ
- 4) เพื่อให้เด็กรู้จักใช้ประสาทสัมผัสได้อย่างเหมาะสมและเคลื่อนไหวร่างกายได้อย่างถูกต้อง
- 5) เพื่อให้รู้จักปฏิบัติกิจวัตรประจำวันด้วยตนเองได้

4.2.2 จุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาชั้นเด็กเล็ก

จากจุดมุ่งหมายดังกล่าวสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ(2526: 1-2) ได้กำหนดความมุ่งหมายการจัดการศึกษาให้ในชั้นเด็กเล็กมีจุดมุ่งหมายที่จะอบรมเด็กให้มีความพร้อมดังต่อไปนี้

- 1) ด้านร่างกาย

ส่งเสริมร่างกายให้มีความเจริญเติบโต แข็งแรง ฝึกกิจนิสัยฝึกสุขนิสัยที่ดี เช่น รู้จักรักษาความสะอาด เลือกรับประทานอาหารที่เป็นประโยชน์และเป็นเวลา ตลอดจนการใช้ห้องน้ำ ห้องส้วม ได้ถูกต้อง ฝึกให้เดินและออกกำลังกาย เพื่อบริหารกล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ ทั้งรู้จักการพักผ่อนที่ถูกต้อง
- 2) ด้านจิตใจ อารมณ์

ส่งเสริมด้านสุขภาพจิต และปลูกฝังค่านิยมเกี่ยวกับจริยภาพต่าง ๆ เช่น มีจิตใจว่าเรใจแจ่มใส ชื่นชอบต่อความไพเราะและสิ่งสวยงาม ฝึกให้มีใจเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซื่อสัตย์ กตัญญูกตเวที เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ ประหยัด ขยันหมั่นเพียร อดทน รู้จักควบคุมอารมณ์และเชื่อถือในคำสั่งสอนของศาสนา

3) ด้านสังคม

ส่งเสริมการพัฒนาลักษณะนิสัยให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขเช่น ปลูกฝังให้เด็กรู้จักเคารพตนเอง รู้จักการปฏิบัติตนต่อหมู่คณะ กล้าพูด กล้าแสดงออกด้วยตนเองในทางที่ถูกต้อง ตามขนบธรรมเนียมประเพณี มีสัมมาคารวะ มีระเบียบวินัย รู้จักเล่นและทำงานร่วมกับผู้อื่น เคารพสิทธิ และหน้าที่ตลอดจนรู้จักรับผิดชอบต่อตนเอง ฝึกให้เป็นผู้รู้จักการให้ การรับ พร้อมทั้งจะปรับตัวเข้ากับสังคม และสิ่งแวดล้อมที่ดี

4) ด้านสติปัญญา

ส่งเสริมพัฒนาการด้านสติปัญญา เช่น ให้อธิบายเหตุผล ให้เกิดความเข้าใจ และรู้จักตัดสินใจด้วยตนเอง สนใจสิ่งต่าง ๆ รอบตัว มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ฝึกให้เป็นคนว่องไว รักการเรียนรู้ รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และมีประสบการณ์ พร้อมทั้งจะรับการศึกษาในชั้นต่อไป

4.2.3 จุดมุ่งหมายในแนวการจัดประสบการณ์

ในแนวการจัดประสบการณ์ชั้นอนุบาลของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2526: 3-37) ได้กำหนดจุดประสงค์ทั่วไป ไว้ดังนี้

1) เตรียมสร้างเสริมทักษะ

1.1) เตรียมสร้างเสริมทักษะภาษาไทย เพื่อเตรียมและส่งเสริมความพร้อมในการเรียนภาษาไทย

1.2) เตรียมสร้างเสริมทักษะคณิตศาสตร์

1.2.1) เพื่อเตรียมและส่งเสริมความพร้อมในการเรียนคณิตศาสตร์

1.2.2) เพื่อฝึกการสังเกต รู้จักคิดหาเหตุผล รู้จักเปรียบเทียบ มีความละเอียด

ถี่ถ้วน

1.2.3) เพื่อรู้จักนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน

2) เตรียมสร้างเสริมประสบการณ์

2.1) เพื่อให้ร่างกายแข็งแรง มีสุขนิสัยที่ดีในการรับประทานอาหาร การพักผ่อน การขับถ่าย และการรักษาความสะอาด

2.2) เพื่อให้รู้จักช่วยเหลือตัวเองและผู้อื่น ให้ปลอดภัยจากอุบัติเหตุ และโรคภัยไข้เจ็บได้

2.3) เพื่อปลูกฝังและอบรมให้มีสังคมนิสัยที่ดี สนทนา เล่น และทำงาน

ร่วมกับผู้อื่นได้

2.4) เพื่อให้รู้จักคุณค่า มองเห็นความสวยงาม รักและชื่นชมธรรมชาติ

ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.5) เพื่อปลูกฝังให้มีอุปนิสัยที่ดี มีอริยาบทที่ดี มีจิตใจร่าเริงแจ่มใส อยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของไทย

2.6) เพื่อให้รู้จักสิทธิหน้าที่ของตน ไม่ล่วงล้ำสิทธิของผู้อื่น ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

2.7) เพื่อให้มีนิสัยอยากรู้อยากเห็น ช่างสังเกต มีเหตุผล ศึกษาหาความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติด้วยตนเอง

3) เตรียมสร้างเสริมลักษณะนิสัย

3.1) เพื่อปลูกฝังจริยธรรม ค่านิยมและเจตคติที่พึงประสงค์ให้แก่เด็ก

3.2) เพื่อฝึกให้เป็นคนมีระเบียบ ประณีต และช่างสังเกต

3.3) เพื่อส่งเสริมให้มีนิสัยที่ดี รักความสวยงาม ช่างซึ้งในความไพเราะ
ของเสียงดนตรี

3.4) เพื่อปลูกฝังให้มีเจตคติที่ดีต่อศิลปะ

3.5) เพื่อปลูกฝังให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

3.6) เพื่อส่งเสริมให้เด็กรู้จักแสดงออกตามความถนัดและความสามารถของแต่ละบุคคล

3.7) เพื่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินและใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

3.8) เพื่อฝึกประสาทสัมผัส

4.3 แนวการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาล

แนวการจัดประสบการณ์หรือหลักสูตร คือ ขอบข่ายที่ครูจะต้องจัดกิจกรรมเพื่อให้เด็ก ได้พัฒนาตามวัยครบทั้ง 4 ด้าน ซึ่งได้แก่ ด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคมและสติปัญญา โดยมีชั่วโมงที่จะให้อ่านเขียนได้ดั่งเช่นระดับประถมศึกษา แต่เป็นการปูพื้นฐานหรือพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ เช่น ทักษะในการสังเกตโดยผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ซึ่งได้แก่ การสังเกตโดยการมอง การฟัง การดม การชิม และการสัมผัส

4.3.1 จุดมุ่งหมาย แนวการจัดประสบการณ์ และกิจกรรมประจำวันสำหรับเด็กก่อนประถมศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2531: 4-12)

จุดมุ่งหมายของการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา คือ เพื่อส่งเสริมพัฒนาการตามวัยของเด็กทั้ง 4 ด้าน ซึ่งได้แก่ ด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคม และสติปัญญา การที่จะให้บรรลุจุดประสงค์นั้นมีแนวในการจัดประสบการณ์และกิจกรรมประจำวัน ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จุดมุ่งหมาย แนวการจัดประสบการณ์ และกิจกรรมประจำวันของเด็กนักเรียนก่อนประถมศึกษา

จุดมุ่งหมาย	แนวการจัดประสบการณ์	กิจกรรมประจำวัน
1. พัฒนาการทางกาย	พัฒนากล้ามเนื้อใหญ่ เช่น วิ่ง กระโดด คลาน ลาก ดึง พัฒนากล้ามเนื้อเล็ก เช่น ปั่น ดึง ปะ สุนัขขี้ อนามัย	การเคลื่อนไหว และจังหวะ กิจกรรมสร้างสรรค์ เล่นกลางแจ้ง กิจกรรมในวงกลม การเล่นตามมุม เกมการศึกษา
2. พัฒนาการทางอารมณ์-จิตใจ	ให้มีความสุขในการเล่น และผ่อนคลายความตึงเครียด โดยทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น รู้จักควบคุมอารมณ์ ปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม มีความรู้สึกที่ดีต่อตนเอง	การเคลื่อนไหว และจังหวะ กิจกรรมในวงกลม กิจกรรมสร้างสรรค์ เกมการศึกษา เล่นกลางแจ้ง
3. พัฒนาการทางสังคม	ระเบียบวินัย การเล่นและการทำงานกลุ่ม การรู้จักรอคอย การเอาใจเขามาใส่ใจเรา การรู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่	การเคลื่อนไหว และจังหวะ เกมการศึกษา กิจกรรมในวงกลม กิจกรรมสร้างสรรค์ เล่นตามมุม เล่นกลางแจ้ง ปฏิบัติตามตารางกิจกรรม และกฎระเบียบ
4. พัฒนาการทางสติปัญญา	การสังเกตโดยการมอง การฟัง การดม การคิดแก้ปัญหา การคิดสร้างสรรค์ ความจำ การฝึกพูด เพิ่มพูนคำศัพท์ การยืดระยะความสนใจ	การเคลื่อนไหว และจังหวะ กิจกรรมสร้างสรรค์ เกมการศึกษา เล่นตามมุม เล่นกลางแจ้ง กิจกรรมในวงกลม

4.3.2 หลักการจัดกิจกรรมและประสบการณ์ระดับอนุบาลศึกษา

ในการดำเนินการจัดกิจกรรมและประสบการณ์ จะพยายามบูรณาการเนื้อหาและรายการ ประสบการณ์ จัดให้สัมพันธ์กันตามสัดส่วน และตามลำดับขั้นตอนของการเรียนรู้ที่เหมาะสมและมีความต่อเนื่อง ดังนั้น ในการดำเนินการจัดกิจกรรมและประสบการณ์จะมีหลักดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน , 2531: 11)

- 1) จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสามารถของเด็ก สนองความต้องการและความสนใจของเด็ก
- 2) จัดกิจกรรมที่เสริมสร้างพัฒนาการของเด็กทั้ง 4 ด้าน ให้สัมพันธ์กัน โดยจัดสัดส่วนให้พอเหมาะ กับระยะเวลาของกิจกรรม
- 3) จัดกิจกรรมที่เป็นประสบการณ์ตรงเพื่อส่งเสริมความเข้าใจ ความคิดสร้างสรรค์ และความสามารถในการแก้ปัญหา
- 4) จัดกิจกรรมและประสบการณ์ที่สามารถยืดหยุ่นให้เหมาะสมกับสภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม
- 5) จัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมกันทั้งเป็นกลุ่มใหญ่และกลุ่มย่อย ตลอดจนเป็นรายบุคคล

4.3.3 หลักในการบูรณาการแนวการจัดประสบการณ์ (หลักสูตร) สำหรับเด็กระดับก่อนประถมศึกษา

แนวในการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กในวัยอนุบาลนั้น ไม่ได้แบ่งเป็นรายวิชาแต่จัดรวมกันไว้ (บูรณาการ) เป็นหน่วยการสอนและจะประมวลทักษะต่าง ๆ ให้เด็กได้เรียนรู้

ในการบูรณาการแนวการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กระดับก่อนประถมศึกษานั้น ควรยึดหลักที่ควรยึดถือ ดังนี้

- 1) ยึดตัวเด็กเป็นหลัก แนวการจัดประสบการณ์ควรเน้นเรื่องที่เด็กสนใจและใกล้ตัวเด็ก เช่น สัตว์เลี้ยง บ้านของเรา โรงเรียนของเรา นอกจากนี้การจัดกิจกรรมให้บรรลุตามแนวการจัดประสบการณ์ ควรเปิดโอกาสให้เด็กได้เลือกทำกิจกรรมตามความสนใจของเด็ก ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมที่ทำเดี่ยว หรือกิจกรรมกลุ่มก็ได้
- 2) สอดคล้องกับพัฒนาการของเด็ก ในแต่ละห้องเรียนมีเด็กหลายคน ซึ่งอาจจะมี ความสามารถไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้น ควรจัดกิจกรรมที่มีความยากง่ายเหมาะสมกับวัยของเด็ก และควรมีปะปนกันอยู่ถ้าเป็นไปได้ควรจัดกิจกรรมหลาย ๆ อย่าง เช่น กิจกรรมการเล่นน้ำ การเล่นบล็อก วาดภาพ ซึ่งเป็นโอกาสให้เด็กได้ทำกิจกรรมตามความสามารถของตน และให้มีเวลานานเท่าที่เด็กต้องการ
- 3) ให้เด็กได้เรียนรู้หลายทักษะจากกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เช่น เมื่อมีกิจกรรมเลี้ยงนก ซึ่งเป็นสัตว์เลี้ยง เด็กจะเรียนรู้ทักษะ การสังเกต จำ เปรียบเทียบ การนับ การพูด การฟัง เป็นต้น

5. แนวการวัดผล

เด็กก่อนระดับประถมศึกษาเป็นวัยที่กำลังเจริญเติบโต ความสามารถและการแสดงออกอาจเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งแวดล้อม การวัดผลควรเป็นเรื่องของการวัดความพร้อมและพัฒนาด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา เพื่อสนองความมุ่งหมายที่วางไว้ ไม่ใช่วัดเพื่อตัดสินได้หรือตก การวัดผลในชั้นเด็กเล็ก ควรใช้หลาย ๆ วิธี ดังต่อไปนี้ คือ

5.1 การสังเกต มีหลักดังนี้

5.1.1 สังเกตเด็กขณะเล่น เรียนและทำงาน ควรสังเกตโดยสม่ำเสมอ ทั้งเป็นหมู่คณะ และเป็นรายบุคคล เพื่อทราบความเปลี่ยนแปลง และพัฒนาการด้านต่าง ๆ เมื่อมีอะไรผิดปกติในตัวเด็กครูจะได้ทราบ เข้าใจสาเหตุ และแก้ปัญหาได้ ดังนั้น ครูควรใช้วิธีสังเกตเป็นพื้นฐาน และควรจดบันทึกไว้เพื่อกันลืม เนื่องจากเด็กในวัยนี้ยังไม่สามารถเข้าใจตนเองพอที่จะบอกเล่าความต้องการอันแท้จริงให้ผู้ใหญ่เข้าใจได้

5.2 การสนทนา วิธีนี้ใช้ได้ตั้งแต่เริ่มต้นสอน กำลังสอน และหลังจากสอนแล้ว

5.2.1 ชักถามเรื่องราวและประสบการณ์ตามที่เด็กได้พบเห็น

5.2.2 ถ้าจะวัดการสนทนา ควรจัดเป็นอันดับ ตีมาก ดี พอใช้เด็กคนใดที่จะต้องแก้ไข หรือส่งเสริม ควรบันทึกไว้ในช่องหมายเหตุ

5.3 การตรวจผลงาน วิธีนี้ได้จากการนำผลงานของเด็ก เช่น สมุดทำงาน ภาพเขียน สิ่งประดิษฐ์ มาตรวจ ทั้งนี้โดยจัดเป็นกลุ่มตามอันดับคุณภาพของงานควรมี 3-5 อันดับ คือ ดี ปานกลาง อ่อน หรือ ตีมาก ดี ปานกลาง อ่อน อ่อนมาก การจัดอันดับคุณภาพเพื่อจะได้ดูความเคลื่อนไหวตามพัฒนาการของเด็ก ถ้าเด็กอยู่ในอันดับดีแสดงว่า การเรียนมีผลดีเป็นที่ต้องการ ตรงข้ามถ้าเด็กอยู่ในอันดับต่ำ ครูต้องรีบแก้ไข ปรับปรุงการเรียน การสอน ควรจะได้เก็บผลงานของเด็กไว้ เพื่อเปรียบเทียบพัฒนาการของเด็กแต่ละครั้ง และเพื่อให้เด็กได้มีโอกาสประเมินผลตนเอง ทราบข้อบกพร่องของตนเอง เป็นการสะดวกในการแก้ไขปรับปรุง เด็กได้อย่าง่ายขึ้นด้วย

5.4 การใช้ข้อสอบปากเปล่า วิธีนี้เหมาะกับเด็กระดับก่อนประถมศึกษา ซึ่งยังอ่านและเขียนหนังสือไม่ได้ ครูควรปฏิบัติดังนี้

5.4.1 สร้างบรรยากาศให้สนุกสนานน่าสนใจและเป็นกันเอง

5.4.2 ควรเตรียมข้อสอบไว้ล่วงหน้าว่าจะถามอะไรและถามอย่างไร ข้อสอบอาจเป็นรูปภาพหรือของจริงทั้งนี้ก็เพื่อความยุติธรรมจะได้ถามเด็กในเนื้อหาชุดเดียวกัน ควรลำดับเนื้อเรื่องให้เป็นที่น่าสนใจและต่อเนื่องกันด้วย

5.4.3 ควรใช้วิธีอย่างน้อยภาคเรียนละครั้ง เพื่อทราบผลการพัฒนาการทางด้านสติปัญญาของเด็ก

5.4.4 การบันทึกการวัดผลใช้แบบการจัดอันดับคุณภาพ

5.5 การใช้ข้อทดสอบ ใช้สอบเด็กเพื่อบันทึกคะแนนไว้เป็นหลักฐาน

5.5.1 ควรใช้วิธีอย่างน้อยภาคเรียนละครั้ง

5.5.2 ควรจัดข้อสอบให้มีคุณภาพเหมาะสมกับเด็ก และควรคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ คือ ภาพชัดเจน เนื้อหาตรงกับวัตถุประสงค์ที่สอน

การวัดผลแต่ละระดับก่อนประถมศึกษานั้น จะเลือกใช้วิธีวัดผลแบบไหน ขึ้นอยู่กับลักษณะวิสัยของเด็ก ตลอดจนความมุ่งหมายของการวัดผลแต่ละคราว ซึ่งควรพิจารณานำวิธีวัดผลมาใช้ให้เหมาะสม ควรใช้วิธีสังเกต สันทนา และตรวจผลงานให้มาก สำหรับข้อทดสอบควรใช้น้อยที่สุด และควรใช้ในบางวิชาเท่านั้น (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2526: 51-52)

6. การจัดการศึกษานอกห้องเรียน (Outdoor Education)

6.1 มโนทัศน์พื้นฐานเกี่ยวกับการศึกษานอกห้องเรียน

มโนทัศน์เหล่านี้รวบรวมเป็นหลักฐานมาจากการค้นคว้าวิจัยของผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นที่ยอมรับ ซึ่งสามารถนำไปเป็นแนวคิดในการจัดการศึกษานอกห้องเรียนได้

มโนทัศน์ที่ 1 การศึกษานอกห้องเรียน เป็นวิธีการหนึ่งของการศึกษาซึ่งหมายถึงการศึกษาที่อยู่ภายนอกของห้องเรียนทั้งหมด ทุกสาขาวิชาในหลักสูตรการศึกษา เพื่อให้เด็กสามารถเรียนรู้ได้ดีที่สุด

(Sharp, 1947: 43 และ Friet and Perterson, 1967: 27-28)

มโนทัศน์ที่ 2 วิธีการจัดการศึกษานอกห้องเรียน เป็นการกระตุ้นให้เกิดการศึกษาจากสิ่งแวดล้อมนอกห้องเรียน ซึ่งหมายถึงประสบการณ์จากการทัศนศึกษา เกษตรกรรม และการพักผ่อน (Gabrielsen and Holtzen, 1965: 20)

มโนทัศน์ที่ 3 การศึกษานอกห้องเรียนไม่สามารถแยกออกจากการจัดการศึกษาภายในห้องเรียน ในสาขาวิชาต่าง ๆ ได้ เช่น ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ คณิตศาสตร์ (Freeberg and Taylor, 1963: 1)

มโนทัศน์ที่ 4 การศึกษานอกสถานที่ไม่ได้จัดเพื่อทดแทนตำราเรียน ซึ่งเป็นสื่อทางอ้อม แต่เป็นการศึกษานอกสถานที่เป็นการเรียนการสอนที่มุ่งเพื่อให้เด็กเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง หากยังเรียนรู้ผ่านทางประสบการณ์ตรงมากเท่าไรก็ยิ่งเพิ่มประสิทธิภาพต่อการเรียนรู้ในอัตราส่วนมากขึ้นเท่านั้นด้วย (Nolan, 1967: 17)

มโนทัศน์ที่ 5 การศึกษานอกห้องเรียนเป็นกระบวนการสร้างความสัมพันธ์และประสบการณ์ร่วมกัน ระหว่างเด็กกับครู (Donaldson, 1945: 65-66)

มโนทัศน์ที่ 6 การศึกษาไม่สามารถแยกออกจากชีวิตได้ การศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องของชีวิต (Zahn, 1966: 77)

มโนทัศน์ที่ 7 การศึกษานอกสถานที่ช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งต่าง ๆ โดยให้เด็กพัฒนาความสำคัญของชีวิตผ่านการสำรวจทางนิเวศวิทยาที่เป็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมา (Kirk, 1967: 77)

มโนทัศน์ที่ 8 การศึกษานอกห้องเรียนเป็นส่วนหนึ่งที่จะนำไปสู่เป้าหมายทางการศึกษาเช่นเดียวกับการศึกษาในห้องเรียน ดังแผนภูมิที่ 4 (Lewis A., 1975: 4)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.2 คุณค่าของการศึกษานอกโรงเรียน

สวอน (Swan, 1970:2) ได้ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของการจัดการศึกษานอกสถานที่ไว้ว่า ไม่เป็นการเพียงพอที่เด็กจะเรียนอยู่ในห้องแล้วมองออกมายังโลกภายนอก เด็กต้องการประสบการณ์ตรงที่น่าตื่นเต้น ได้ลงมือกระทำด้วยตนเอง ค้นพบปัญหาและคำตอบในโลกของความจริง เป็นการช่วยให้เด็กได้เห็น ได้ศึกษาจากของจริง แทนภาพ หรือสัญลักษณ์จากหนังสือ หรือจากการสนทนาพูดคุย ครูสามารถที่จะให้เด็ก ได้สัมผัส ได้ประสบการณ์ตรงจากการศึกษานอกห้องเรียน และ สวอน ได้ให้เหตุผลของการนำหลักสูตรเข้าไปในหลักสูตรการเรียนการสอนไว้ดังนี้

6.2.1 เพื่อกระตุ้นความอยากรู้อยากเห็น เป็นการนำเด็กให้สนใจสิ่งใหม่ หรือเรื่องใหม่ที่กำลังเรียน (ครูย่อมต้องการวิธีการใหม่ ๆ ที่จะเร่งเร้าความอยากรู้อยากเห็นของเด็กเพื่อเข้าสู่บทเรียน)

6.2.2 เพื่อเพิ่มความสนใจในสิ่งที่เรียน เพราะเด็กได้เรียนรู้จากของจริง เด็กจะมีคำถามมากมายเมื่อเข้ามาเรียนในชั้นเรียน

6.2.3 เพื่อให้เด็กเกิดความเข้าใจแท้จริงในสิ่งที่สงสัย และอยากศึกษาเพิ่มเติมต่อไป

6.2.4 เพื่อฝึกให้เด็กเป็นนักสำรวจและชอบสะสม นำสิ่งที่อยู่นอกห้องเรียนในสภาพจริงมาศึกษา

6.2.5 เพื่อฝึกการสังเกต และจดบันทึก เป็นการรวบรวมทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ

6.2.6 เพื่อให้เด็กเข้าใจความสัมพันธ์ของบุคคลต่าง ๆ ในสังคม

6.2.7 เพื่อให้เด็กเกิดความรู้สึกชื่นชมต่อธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งเหตุการณ์ในแง่ประวัติศาสตร์ เมื่อเด็กไปในสถานที่จริง

6.2.8 เพื่อฝึกการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในการศึกษา เพราะสิ่งที่เด็กศึกษาไม่จำกัดอยู่เฉพาะในห้องเรียนเท่านั้น ทุกสิ่งที่อยู่รอบตัวล้วนเป็นสิ่งที่น่าศึกษาทั้งสิ้น

6.2.9 เพื่อให้เด็กเข้าใจและสามารถแปรผลจากสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัว

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นอกจากนี้ สมิทท์ (Smith, 1976:6-7) ยังได้กล่าวถึงคุณค่าของการศึกษานอกสถานที่เพิ่มเติมไว้อีกดังนี้

1) เป็นการเรียนการสอนที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ดี มีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยผ่านประสบการณ์ตรง การเรียนรู้จะเริ่มที่วัตถุประสงค์ ความสนใจและความต้องการของเด็ก การรับรู้ทางประสาทสัมผัสต่าง ๆ สามารถจัดได้ง่ายและครบในการศึกษานอกห้องเรียนไม่ว่าจะเป็นการมองเห็น สัมผัส ได้ยิน ได้กลิ่น เป็นต้น เป็นการเรียนที่มีชีวิตชีวา และเต็มไปด้วยความกระตือรือร้นของผู้เรียน

2) เป็นการเรียนการสอนที่พัฒนาในเชิงสร้างสรรค์ เต็มกับครูได้วางแผนร่วมกัน ความรู้ไม่จำเป็นต้องเกิดในห้องเรียนสี่เหลี่ยมเท่านั้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่พบเห็นล้วนมีความหมายและก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้ทั้งสิ้น ครูมีบทบาทในการให้คำแนะนำ สอนวิธีที่จะแสวงหาความรู้ แสวงหาคำตอบด้วยตนเอง การเรียนการสอนวิธีนี้จะกระตุ้นให้ผู้เรียนเป็นผู้มีความกระตือรือร้น ใฝ่หาความรู้ และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ความคิดใหม่อยู่เสมอ เป็นการเรียนที่มีชีวิตชีวา

นิคม ทาแดง (2524:230-256) ได้กล่าวถึงคุณค่าของการศึกษานอกห้องเรียนสำหรับเด็กอนุบาลไว้ดังนี้ การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่ว่าจะเป็นระดับใดก็ตามตั้งแต่อนุบาลถึงอุดมศึกษา มักจะเพิกเฉยและให้ความสำคัญของประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมภายในห้องเรียนมากเกินไป ทั้ง ๆ ที่การเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตจริงส่วนใหญ่จะเกิดจากประสบการณ์นอกห้องเรียน โดยเฉพาะเด็กวัยอนุบาลคุ้นเคยกับสภาพในอาคารมาตั้งแต่แรกเกิด มีประสบการณ์อยู่ในโลกแคบ ๆ ภายในบ้านของตน อย่างมากก็ได้วิ่งเล่นในบริเวณบ้านก่อนหน้าที่จะมายังศูนย์เลี้ยงเด็ก หรือโรงเรียนอนุบาล เมื่อได้มาอยู่ในที่ซึ่งมีเพื่อนรุ่นเดียวกันมากมาย และทุกคนมีความสนใจใคร่รู้ ความตื่นตาตื่นใจตามธรรมชาติของเด็กวัยนี้อยู่แล้วด้วย เด็กย่อมมีความสนใจที่จะเล่น และประกอบกิจกรรมนอกห้องเรียนมากกว่าในห้องเรียน สิ่งที่ได้ก็จะได้ประโยชน์จากการศึกษานอกห้องเรียน ได้แก่

1) ประสบการณ์ธรรมชาติศึกษานอกห้องเรียน

ธรรมชาติโดยรอบนอกห้องเรียน ซึ่งได้แก่ สีเขียวของใบไม้ รูปทรง และสีของดอกไม้ ดอกหญ้า แมลง สัตว์ตัวเล็ก ๆ ในสนามหญ้า แสงแดด สายลม ทุก ๆ อย่างล้วนเป็นสิ่งเร้าที่แปลกใหม่สำหรับเด็กวัยอนุบาลเป็นเสมือนก้าวแรกในประสบการณ์ของเด็กที่จะพัฒนาประสาทสัมผัสทุกส่วน ทำความเข้าใจกับชีวิตของตน ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และค่อย ๆ สะสมความเข้าใจในรูปแบบชีวิตและความเป็นไปของธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ และจินตนาการของมนุษยชาติทั้งหมด เด็กมีความสนใจในต้นไม้ ต้นหญ้า เป็นพื้นฐานตามธรรมชาติของเด็กอยู่แล้ว ถ้าครูจะจัดประสบการณ์แนะแนวให้เด็กได้เลี้ยงดูให้อาหาร ได้เฝ้าสังเกตพฤติกรรมของสัตว์เลี้ยงเป็นประสบการณ์ที่จะเสริมให้เด็กเป็นผู้มีความสนใจกว้างขวาง เข้าใจพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิตตลอดทั้งชีวิตของตนเองด้วย

2) ประสบการณ์ทางสังคมนอกห้องเรียน

การนำเด็กไปศึกษานอกสถานที่ เข้าชมแหล่งอาชีพและองค์กรต่าง ๆ ทางสังคมในชุมชน นอกจากจะขยายขอบข่ายความสนใจของเด็กแล้ว ยังทำให้เด็กเข้าใจความสำคัญของงานอาชีพต่าง ๆ ในชุมชนได้เป็นอย่างดี

6.3 จุดมุ่งหมายของการศึกษานอกห้องเรียน

มาน (Mand, 1967:29-30) ได้กล่าวไว้ ดังนี้

1) เพื่อให้เกิดความชื่นชมต่อสิ่งสวยงามตามธรรมชาติ

เด็กได้มีโอกาสเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมที่ไม่สามารถแยกออกจากชีวิตมนุษย์ได้ การศึกษานอกสถานที่ไม่ใช่สิ่งที่ยุ่งยาก อาทิ การที่จะให้เด็กเห็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ หรือการเปลี่ยนแปลงของพื้นดิน เช่น การพังทลายของดิน ชั้นของดิน ก็สามารถดูได้จากบริเวณสนามของโรงเรียน การศึกษานอกสถานที่จะช่วยทำให้เด็กเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม พืช สัตว์ และเข้าใจบทบาทของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในโลก

2) เพื่อเสริมการเรียนการสอนในสาขาวิทยาศาสตร์ ภาษา ศิลปะ สังคม

เมื่อเด็กไปศึกษานอกสถานที่ จะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนวิทยาศาสตร์ จากการสำรวจ ทดลอง เก็บข้อมูล และสรุปผล ความสวยงาม สนุกสนาน จะช่วยให้เด็กฝึกการบรรยาย เขียนโคลงกลอน และวาดภาพจากจินตนาการ การทำงานร่วมกัน พบเห็นบทบาทของบุคคลต่าง ๆ ทำให้เข้าใจถึงบทบาททางสังคม และใช้ชีวิตในสังคมได้เป็นอย่างดี

3) เพื่อพัฒนาทักษะที่จะเป็นประโยชน์ต่อการใช้เวลาว่างให้มีคุณค่า

เด็กจะมีโอกาสฝึกทักษะต่าง ๆ เช่น การเก็บสะสม การสังเกตอย่างพินิจพิจารณา ไม่มองข้ามสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ทำให้เด็กได้ใช้เวลาว่างในการศึกษาสิ่งต่าง ๆ อย่างเพลิดเพลินและได้รับความรู้ไปพร้อม ๆ กัน

4) เพื่อให้ได้รับประสบการณ์ทางสังคม

ในขณะที่เด็กไปศึกษานอกห้องเรียนเด็กจะมีโอกาสได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตในสังคม เช่น การรอคอย ความอดทนต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ฝึกการแก้ปัญหา ความรับผิดชอบ ในสภาพที่แตกต่างไปจากในชั้นเรียน เพราะเด็กต้องเผชิญต่อสภาพการณ์ที่ไม่คุ้นเคย จะช่วยให้เด็กสามารถปรับตัวได้ดี มีความเข้มแข็งพร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ

6.4 ประเภทของการศึกษานอกสถานที่

ได้มีการจัดประเภทของการศึกษาที่แตกต่างกันออกไป เช่น จัดตามระยะทาง กิจกรรมระยะเวลา เนื้อหาวิชา เป็นต้น มีผู้จัดแบ่งประเภทของการจัดการศึกษาไว้หลายลักษณะด้วยกัน

การศึกษานอกสถานที่แบ่งได้ดังนี้ (ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526:190-191)

- 1) การศึกษานอกสถานที่ภายในบริเวณโรงเรียน เหมาะสมกับเด็กเล็ก ๆ เพราะทำให้เข้าใจสภาพแวดล้อมรอบตัวได้ดี
- 2) การท่องเที่ยว แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ
 - 2.1) การท่องเที่ยวภายในประเทศ จังหวัดใกล้เคียง
 - 2.2) การท่องเที่ยวนอกประเทศ เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ
- 3) การศึกษานอกสถานที่ เพื่อชมการทำสวน ทำไร่ สถานที่สำคัญต่าง ๆ
- 4) การตั้งค่ายพักแรม เพื่อทำให้เกิดการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ เช่น การกินอยู่หลับนอน การเล่นรวมกันเป็นกลุ่มเป็นหมู่คณะ ทำให้เด็กได้พัฒนาลักษณะนิสัยที่ดีต่าง ๆ เช่น ความเชื่อมั่นในตนเอง ความสามัคคี การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ความอดทน
- 5) การศึกษานอกสถานที่เป็นรายบุคคล ครูอาจมอบหมายให้นักเรียนไปค้นคว้า เรื่องราวสัมภาษณ์บุคคลเพื่อนำมารายงานในชั้นเรียน
- 6) การเยี่ยมชมระหว่างโรงเรียน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือเพิ่มพูนความรู้ซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มโรงเรียน
- 7) การศึกษานอกโรงเรียนแบบจินตนาการ คือ ครูคิดสมมุติขึ้น การศึกษาจากภาพยนตร์ หรือจำลองแผนที่ ภาพถ่าย แล้วสมมุติเรื่องราวต่าง ๆ ที่ต้องการศึกษา

คอนเนอร์ (Conner, 1987:60) ได้จัดประเภทของกิจกรรมการศึกษานอกห้องเรียนสำหรับนักเรียนอนุบาล โดยยึดกิจกรรมเป็นหลัก ดังนี้

- 1) การผจญภัยในสนาม ซึ่งได้แก่
 - การเล่นในเตนท์
 - การใช้แว่นขยายค้นหาสิ่งต่าง ๆ ที่น่าสนใจ
 - การเล่นสร้างบ้านบนต้นไม้
 - การเล่นเครื่องเล่นสนาม
- 2) เกมนอกห้องเรียน ซึ่งได้แก่
 - เกมเล่นกับลูกบอล
 - เกมเล่นกับเชือก
 - การวิ่งแข่งขัน
 - การเล่นต่าง ๆ เช่น เล่นไล่จับ ตีเต เป็นต้น
- 3) การเล่นน้ำฝนในวันที่ฝนตก

- 4) การเล่นเกมในวันทีลมแรง เช่น เล่นว่าว กังหันลม
- 5) การศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์เล็ก ๆ ซึ่งได้แก่
ในวนอุทยาน เช่น ชีวิตของกระรอก กระต่าย
รอบ ๆ บ้าน หรือโรงเรียน เช่น การเดินทางของมด ร่องรอยของหนอนที่กัดกินใบไม้
แกะรอยเท้าสัตว์ แล้ววาดโครงร่างของรอยเท้าสัตว์ที่เห็นเดินบนดินหมาด ๆ

- 6) การศึกษาสถานที่ในชุมชน เช่น
ร้านขายของ
ที่ทำการไปรษณีย์
ธนาคาร
ป้ายสัญลักษณ์ตามที่ต่าง ๆ เช่น ป้ายจราจร ป้ายป้มน้ำมัน ป้ายสัญญาณอันตราย

ป้ายโรงพยาบาล

- 7) การศึกษาเกี่ยวกับต้นไม้ เช่น
การสังเกตลักษณะต่าง ๆ ของต้นไม้ เช่น ใบประเภทต่าง ๆ
ส่วนประกอบและประโยชน์ของส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้
ชีวิตความเป็นอยู่ของต้นไม้ในธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ๆ เช่น สัตว์

อากาศ น้ำ เป็นต้น

- 8) การไปทัศนศึกษา เช่น
พิพิธภัณฑ์ ศูนย์แสดงผลงานทางศิลปะ
สวนสัตว์
แม่น้ำลำคลอง
- 9) การไปศึกษารอบ ๆ สระหรือบ่อน้ำ เช่น
ศึกษาเกี่ยวกับสาหร่าย
ศึกษาเกี่ยวกับผิวน้ำ เช่น ฝ้าหรือฟองอากาศ แผลงที่อยู่บนผิวน้ำ
ชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์ที่อาศัยในสระน้ำหรือริมสระ เช่น กบ แมงมุม ยุง เป็นต้น
- 10) ศึกษาการเจริญเติบโตของสิ่งมีชีวิต เช่น
เผ้าดูการเจริญเติบโตของ เมล็ดพืช หัวของพืชใต้ดิน
การทำแผนภูมิการเจริญเติบโต
- 11) การไปฟาร์ม ดูชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์ในฟาร์ม เช่น วัว ไก่ หมู ดูการทำงานของ

เครื่องยนต์กลไก พืชไร่ต่าง ๆ การเก็บเกี่ยว

- 12) การเล่นกับน้ำ เล่นทราย
- 13) การไปเล่นชายหาด

- 14) การเก็บ แมลงสัตว์เล็ก ๆ มด หนอน มาเลี้ยง
- 15) การเฝ้าดูนก
- 16) การพาเด็กไปร่วมกิจกรรมในโอกาสพิเศษ เช่น ชมภาพยนตร์ ร่วมงานในเทศกาลต่าง ๆ
- 17) การเตรียมอาหารไปรับประทานนอกสถานที่ (Picnic)

ฮัก (Hug, 1965:16-18) ได้จัดประเภทของการศึกษานอกห้องเรียน โดยยึดสถานที่เป็นหลัก ดังนี้

- 1) บริเวณรอบ ๆ อาคารเรียน ได้แก่ การเก็บใบไม้ กิ่งไม้
- 2) บริเวณสนามของโรงเรียน ได้แก่ การวาดภาพ รูปร่างของก้อนเมฆ ฟังโคลงกลอน นอกห้องเรียน จินตนาการเรื่องราวต่าง ๆ จากก้อนเมฆ สัมผัสกับความรู้สึกเมื่อลมมากระทบตัว เมื่อลมผ่านมากระทบใบไม้ ฟังเสียงนกร้อง วาดภาพนกจากเสียงที่ได้ยิน สำรวจขนาดและรูปร่างของต้นไม้ การให้อาหารเลี้ยงนก เล่นกับเงา เป็นต้น
- 3) บริเวณห่างจากโรงเรียน 2-3 ช่วงตึก ได้แก่ ไปดูนกและรังนก ทำแผนที่แสดงบริเวณ ต้นไม้และดอกไม้ เก็บสะสมเมล็ดพืช ไปดูสัตว์เลี้ยงของเด็ก ๆ ตามบ้าน ฟังเสียงต่าง ๆ ที่เกิดรอบ ๆ ตัว เป็นต้น
- 4) บริเวณชุมชนใกล้โรงเรียน ได้แก่ ไปตลาดที่ขายพืชผักผลไม้ต่าง ๆ ไปช่วยคนสวน ดูแลต้นไม้และเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น
- 5) บริเวณสถานที่ต่าง ๆ ที่ไกลออกไป ได้แก่ การไปฟาร์ม สวนสัตว์ โรงนม สวนไร่ เป็นต้น

เลวิส (Lewis, 1975:4) ได้แบ่งประเภทของการศึกษานอกสถานที่ไว้ดังนี้คือ

- 1) บริเวณรอบ ๆ โรงเรียน ได้แก่ สนามเด็กเล่น สนามหญ้า บริเวณเป็นแหล่งน้ำ
- 2) แหล่งทัศนศึกษาในชุมชน ได้แก่ สถานที่ทางประวัติศาสตร์ ทะเลสาบ หาดทราย สวนสาธารณะ ฟาร์ม สวนสัตว์ พิพิธภัณฑ์ แหล่งน้ำ
- 3) การตั้งค่ายพักแรม ได้แก่ ค่ายพักแรมในโรงเรียน ค่ายพักแรมของสมาคมเอกชนต่าง ๆ เป็นต้น

7. การจัดการศึกษานอกสถานที่

7.1 ความหมายของการศึกษานอกสถานที่

นักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของการศึกษานอกสถานที่ไว้ดังนี้

ศิริวรรณ ศรีพหล (2525:3) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกสถานที่ไว้ว่า เป็นการศึกษานอกสถานที่ที่มุ่งให้ผู้เรียนได้สัมผัสสภาพที่แท้จริงของสิ่งที่ได้ศึกษาไปแล้ว หรือกำลังศึกษาอยู่ วิธีการสอนนี้มุ่งให้เป็นการส่งเสริมความเข้าใจในหลักการ ทฤษฎี เนื้อหาสาระที่ได้เรียนในชั้นก่อนไปศึกษานอกสถานที่ การศึกษานอกสถานที่จะเป็นการไปดูหรือศึกษาในสิ่งที่น่าสนใจ เช่น การไปชมพิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ โรงงานอุตสาหกรรม สถานที่สำคัญของราชการ ฯลฯ การไปศึกษานอกสถานที่นี้ จะทำให้ผู้เรียนได้รับรู้และคุ้นเคยกับสภาพที่แท้จริงของสิ่งนั้น ๆ รวมทั้งเป็นการเปลี่ยนกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นแต่ในห้องเรียนเท่านั้น การเรียนการสอนด้วยการไปศึกษานอกสถานที่จะทำให้ผู้เรียนมีชีวิตชีวา และมีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับบุคคลภายนอกโรงเรียนซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มพูนความรู้ไปในตัวด้วย

วรลักษณ์ รัตติกาลชลากร (2525:24) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกสถานที่ไว้ว่า การศึกษานอกสถานที่หมายถึง การพานักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ที่เรียน เพื่อหาคำตอบเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในห้องเรียน เป็นการนำชุมชนกับโรงเรียนเข้ามาเกี่ยวข้องกันโดยใช้แหล่งวัสดุจริงที่ครูและนักเรียนสามารถศึกษาและก่อให้เกิดความรู้ และประสบการณ์ที่เป็นจริงได้มาก โดยเฉพาะเกี่ยวกับภูมิประเทศ แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ประวัติความเป็นมา เป็นต้น

เดคเกอร์และเดคเกอร์ (Decker and Decker, 1984:102) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกสถานที่ไว้ว่า การศึกษานอกสถานที่คือการวางแผนพาเด็กไปศึกษา ณ ที่ใดที่หนึ่งนอกห้องเรียน หรือนอกอาคารเรียน อาจเริ่มต้นด้วยการเดินด้วยเท้า จนถึงการใช้พาหนะต่าง ๆ

อับรัสคาโต้และฮาร์ด (Abruscato and Hassard, 1976:149) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกสถานที่ไว้ว่า การศึกษานอกสถานที่จัดเป็นต้นกำเนิดของการเรียนรู้และสำรวจสำหรับเด็กพ่อแม่และครู ทำให้การเรียนการสอนที่เกิดในชั้นเรียนมีความชัดเจนยิ่งขึ้น เป็นส่วนเชื่อมระหว่างการเรียนในชั้นเรียนของเด็กกับประสบการณ์ที่เด็กได้พบเห็นภายนอกโรงเรียน

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า การศึกษานอกสถานที่เป็นการศึกษาจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบนอกโรงเรียนทั้งหมดอย่างมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้เด็กเกิดการเรียนรู้โดยผ่านประสบการณ์ตรงในสภาพที่เป็นจริง

7.2 คุณค่าและจุดมุ่งหมายของการศึกษานอกสถานที่

การศึกษานอกสถานที่เป็นการศึกษาจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบนอกโรงเรียนทั้งหมด ซึ่งสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเด็กมีคุณค่าต่อเด็กเป็นอย่างยิ่ง ดังเช่น จำเนียร ช่างโชติ (2524:5) ได้อ้างนักปราชญ์ชาวอังกฤษ

จอห์น ล็อก (John Lock) ที่กล่าวว่า จิตใจเด็กเหมือนแผ่นป้ายที่ว่างเปล่า สิ่งแวดล้อมหรือสังคมเข้ามามีอิทธิพล แต่งแต้มสีให้โดยผ่านทางประสาทสัมผัสต่าง ๆ และ เดวิด ฮูม (David Hume) มีความเชื่อว่าสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งวด ในการกำหนดธรรมชาติของเด็ก ความรู้ ความเข้าใจการคิดหาเหตุผลและการพิจารณาตัดสินใจ เกิดจากผลของความสัมพันธ์เกี่ยวของกันของประสาทสัมผัสจากโลกภายนอก

การไปศึกษานอกสถานที่จะทำให้ผู้เรียนได้รับรู้และคุ้นเคยกับสภาพที่แท้จริงของสิ่งนั้น ๆ รวมทั้งเป็นการเปลี่ยนกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นแต่ในห้องเรียนเท่านั้น การเรียนการสอนด้วยการไปทัศนศึกษานอกสถานที่จะทำให้ผู้เรียนมีชีวิตชีวา มีโอกาสเปลี่ยนประสบการณ์กับบุคคลภายนอกโรงเรียนซึ่งก็เท่ากับเป็นการเพิ่มพูนความรู้ไปในตัวด้วย (ศิริวรรณ ศรีพหล, 2525 : 5)

เบรทึม (Brehm, 1968 : 19) ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของการศึกษานอกสถานที่ไว้ดังนี้ การเรียนนอกห้องเรียนหรือการเรียนนอกโรงเรียน ไม่ใช่ส่วนเกินหรือส่วนต่อเติมนอกเหนือไปจากแผนการศึกษา แต่ควรเป็นวิธีการของการนำไปสู่จุดประสงค์ของการศึกษาที่ต้องการ ในขณะที่แผนการศึกษา ก็จะกลายเป็นมวลประสบการณ์ของเด็กซึ่งเพิ่มความสมบูรณ์ให้แก่ชีวิตเด็ก เด็กที่ไม่มีโอกาสได้เห็นสิ่งแปลกใหม่ นอกเหนือจากสิ่งที่ตนเองคุ้นเคย จะแสดงอาการของคนเรียนช้า การศึกษานอกห้องเรียนจะเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยให้เด็กคนนั้นได้รู้เห็นสถานที่ใหม่ ๆ สิ่งของใหม่ ๆ และพบปะกับคนมากขึ้น การศึกษาแนวใหม่พยายามที่จะช่วยให้คนเรียนรู้วิธีการเรียนโลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว คนต้องปรับตัวให้ทันสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจึงจะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสำเร็จ ครูควรจะระลึกไว้ว่าประสบการณ์ที่กว้างนั้นมีส่วนที่ช่วยในการพัฒนาการสื่อสารสัมพันธ์ และมีความนึกคิดขั้นสูง ประสบการณ์ทั้งหมดของเด็กทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียนจะเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ ถ้าโรงเรียนมีโครงการการศึกษานอกโรงเรียนที่เตรียมการไว้อย่างดี จะช่วยเปิดโลกสำหรับเด็กให้กว้างขึ้น ประสบการณ์ที่เด็กพบด้วยตนเองจำเป็นอย่างยิ่งต่อการเรียนให้มีความหมายจริงจังขึ้น การศึกษานอกสถานที่ที่วางแผนไว้อย่างดีจะช่วยให้เด็กพัฒนาอย่างเต็มที่

นอกจากนี้เบรทึมยังกล่าวว่า การศึกษานอกสถานที่เป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนการศึกษาที่ครูควรจะต้องจัดขึ้น ซึ่งจะขาดมิได้ เพื่อความเจริญเติบโตและการพัฒนาการของเด็กในห้องเรียน การศึกษานอกสถานที่ที่เป็นเพียงเครื่องมือไม่ใช่โครงการพิเศษนอกเหนือจากหลักสูตร แต่จัดขึ้นเพื่อเน้นถึงการสอนบางสิ่งที่เหมาะจะสอนนอกอาคาร และสอนการใช้ชีวิตอย่างสมบูรณ์สุขสมบัน โดยให้ใช้ความสามารถที่มีอยู่อย่างสนุกสนานและเกิดความเข้าใจอย่างแท้จริง และควรเน้นว่าการศึกษานอกอาคารไม่ควรจำกัดอยู่แต่เฉพาะขั้นใดขั้นหนึ่งของการเจริญเติบโตของเด็กเท่านั้น แต่ควรครอบคลุมการศึกษาทั้งหมด การศึกษาไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นแต่ในห้องเรียนที่มีฝาสีดานเท่านั้น ละแวกบ้าน ชุมชนและสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติทั้งหลายที่ไม่ไกลจากโรงเรียนนั้น ควรจะเป็นห้องทดลองแก่เด็ก ๆ การศึกษาในปัจจุบันจึงเริ่มที่จะมุ่งเพิ่มไปยังการศึกษานอกห้องเรียน

นิคม ทาแดง (2524: 258 - 259) ได้กล่าวถึงคุณค่าของการศึกษานอกสถานที่ และการพานักเรียนเข้าชมแหล่งอาชีพต่าง ๆ ไว้ว่า เด็กจะมีความสนิทสนมภายในกลุ่ม มีความไว้วางใจ กล้าแสดงออก รู้จักหน้าที่ของผู้นำ และผู้ตาม ฝึกการทำตามข้อตกลง เห็นขอบข่ายการผลิตและความสำคัญของอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน

สวอน (Malcolm D. Swan, 1970: 2) ได้กล่าวถึงคุณค่าของการศึกษานอกสถานที่ไว้ว่า การศึกษาภายในห้องเรียนเล็ก ๆ ไม่เพียงพอสำหรับการเรียนรู้ที่จะอยู่ในโลก เด็กควรได้ขยายขอบเขตการเรียนรู้ ออกไปสู่โลกอันกว้างใหญ่ไพศาลนอกห้องเรียนไปยังที่ต่าง ๆ ในเมือง ในประเทศต่าง ๆ ของตนเอง เพราะขณะนี้ ประสบการณ์ของมนุษย์ไม่ได้จำกัดอยู่ภายในโลกเท่านั้น ยังออกไปสู่ดวงจันทร์ ดวงดาวต่าง ๆ อีกด้วย เด็กสมควรที่จะได้เรียนรู้ สัมผัสและเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ในโลกรอบตัวที่แท้จริง ครูสามารถนำบทเรียนที่เป็นเพียงคำพูดหรือสัญลักษณ์รูปภาพต่าง ๆ มาให้เด็กเห็นจริงได้ จากการพาเด็กออกไปเรียนกับของจริงนอกห้องเรียน

บลาวแชมป์ และ ชาลแลน (Blauchamp and Challand, 1961: 149) ได้กล่าวว่า เด็กนักเรียนควรจะเรียนรู้การศึกษานอกห้องเรียนตั้งแต่เล็ก เพื่อช่วยปรับการศึกษาในระบบโรงเรียนกับชีวิตประจำวันของเขา นอกจากนี้ บลาวแชมป์และชาลแลน ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษานอกสถานที่ไว้ว่า

- 1) การศึกษานอกสถานที่ สามารถช่วยให้นักเรียนมีความเข้าใจในบทเรียนได้ดียิ่งขึ้น
- 2) การเรียนรู้โดยการสังเกตทำให้นักเรียนมีพัฒนาการด้านความคิดและความสามารถควบคู่กันไปด้วย
- 3) การศึกษานอกสถานที่ทำให้เกิดแนวความคิดใหม่ ๆ ขึ้น ซึ่งจะสัมพันธ์กับแนวการสอนที่มีอยู่แล้ว
- 4) การศึกษานอกสถานที่ทำให้นักเรียนมีโอกาสได้รับข้อมูลซึ่งสามารถจะนำมาศึกษา และทำการทดลองภายในชั้นเรียนได้

สคอบบี้ (Scobey, 1968: 66) ได้กล่าวถึงเหตุผลของการจัดการศึกษานอกสถานที่ อันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า

- 1) การศึกษานอกสถานที่นำมาซึ่งประสบการณ์การเรียนรู้จากของจริง ซึ่งส่งผลให้ง่ายต่อการเรียนรู้ และเข้าใจกระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ในธรรมชาติ อันเปิดโอกาสให้เด็กได้สังเกต และศึกษาผ่านทางประสาทสัมผัสทั้งห้า
- 2) การสำรวจช่วยให้เด็กได้เผชิญกับสถานการณ์จริง จะทำให้เกิดความเข้าใจเฉพาะเรื่องนั้น ๆ อย่างชัดเจน หรือมากขึ้นกว่าเดิม เพราะเด็กจะมีความกระตือรือร้น สนใจซักถามเพื่อหาคำตอบ ซึ่งเด็กจะให้เห็นความสัมพันธ์กันของวัตถุกับ เครื่องมือ ผู้ปฏิบัติงาน ขั้นตอนการทำงาน และผลผลิต
- 3) เปิดโอกาสให้เด็กและครูร่วมกันทำงานภายในกลุ่ม อาจจะมีพ่อแม่ ผู้ปกครองเข้าร่วมเป็นผู้ควบคุมดูแลและให้ความรู้ภายในกลุ่มด้วยก็ได้

4) ส่งเสริมให้มีความร่วมมือกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความเข้าใจว่าโรงเรียนจัดการศึกษาอะไรบ้าง และด้วยวิธีการอย่างไร

ศิริวรรณ ศรีพหล (2525: 5) ได้กล่าวถึง คุณค่าและประโยชน์ของการศึกษานอกสถานที่ ดังนี้

- 1) การไปศึกษานอกสถานที่เป็นการจัดประสบการณ์การเรียนการสอนในลักษณะที่เป็นจริง เน้นการให้ประสบการณ์ตรงแก่ผู้เรียน เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีทัศนคติใหม่ และได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ที่ไดพบ
- 2) ทำให้บทเรียนมีความหมายและสนุกสนาน เพราะการไปศึกษานอกสถานที่เท่ากับเป็นการให้ประสบการณ์ที่มีชีวิตแก่ผู้เรียน
- 3) การให้ผู้เรียนได้ไปชมสิ่งที่เป็นจริง จะทำให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงประสบการณ์ที่ตนได้รับที่โรงเรียนและประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงได้
- 4) การให้ผู้เรียนไปศึกษานอกสถานที่เป็นการจัดประสบการณ์ที่จะส่งเสริมให้การอภิปราย การบรรยาย หรือการใช้วิธีการสอนอื่น ๆ มีความหมายและมีคุณค่ายิ่งขึ้น
- 5) การให้ผู้เรียนไปศึกษานอกสถานที่ ถือว่าเป็นกิจกรรมการเรียนการสอนที่ผู้เรียนส่วนใหญ่สนใจ และมีความสนุกสนาน
- 6) บางครั้งการบรรยายก็ดี การอ่านจากหนังสือเรียนก็ดี การบอกเล่าจากผู้อื่นก็ดี ยังไม่มีความกระจำหรือเกิดการเรียนรู้ได้ดีเท่ากับการไปศึกษานอกสถานที่ด้วยตนเอง

คุณค่าของการศึกษานอกสถานที่กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น พิกุล ประเสริฐศรี (2526) ได้กล่าวว่า ในวัยเด็กการปลูกฝังลักษณะนิสัยเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม น่าจะทำได้ในรูปของการสร้างความซาบซึ้งและการตระหนักถึงความงามของธรรมชาติอื่น ๆ ที่ใกล้ตัว เช่น ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น ดังนั้นการให้เด็กสัมผัสกับธรรมชาติโดยตรง ย่อมทำให้เด็กเกิดความตระหนักถึงความงามตามธรรมชาติที่ควรจะอนุรักษ์ไว้

อรสา กุมาริ ปุกหุด (2514: 27) ได้กล่าวถึงคุณค่าของการศึกษานอกสถานที่ไว้ดังนี้

- 1) ช่วยให้นักเรียนเห็นสภาพอันแท้จริงของความเป็นไปที่สิ่งแวดล้อมอยู่ ทำให้เกิดประสบการณ์ตรงตามสภาพความเป็นจริง อันเป็นรากฐานของการเรียนรู้เฉพาะสาขาวิชานั้นยิ่งขึ้น
- 2) เป็นวิธีที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้พัฒนา ความรับผิดชอบ วินัย และมนุษยสัมพันธ์ระหว่างกัน
- 3) ช่วยสร้างคุณลักษณะเฉพาะตัวของนักเรียน เช่น ความเป็นผู้นำ ความคิดริเริ่ม ความอดทน การร่วมมือกับผู้อื่น การสังเกต และการแก้ปัญหา

- 4) ให้ผลในการพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทัศนคติ
- 5) ทำให้ผู้เรียนเพิ่มความสนใจในสิ่งที่เรียนในห้องเรียนมากยิ่งขึ้น เพราะมีสถานที่จริงมาเกี่ยวข้องกับเรื่องที่เรียน

การนำนักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ โดยการพาไปศึกษายังแหล่งชุมชนจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่เด็กเป็นอย่างมาก ดังที่ วรลักษณ์ รัตติกาลชลากร 2525 สรุปไว้ว่า การนำแหล่งชุมชนมาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนจะช่วยให้เด็กมีโอกาสได้รับประสบการณ์ที่กว้างขวาง เด็กได้รับประสบการณ์จริงโดยการได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้สัมผัสของจริง และถามได้ จะมีส่วนทำให้เด็กเข้าใจบทเรียนนั้น ๆ มากขึ้นการพาเด็กไปศึกษาแหล่งชุมชน หรือนำทรัพยากรจากชุมชนเข้ามาในห้องเรียนเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมประสบการณ์ตรงโดยตรงและได้รับประโยชน์ในการใช้ ดังนี้

- 1) การใช้แหล่งชุมชนช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนการสอนกับชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนกับชีวิตประจำวันของเด็ก เด็กสามารถนำความรู้จากโรงเรียนมาใช้กับชุมชนในชีวิตจริงที่ตนอาศัยอยู่ อันเป็นพื้นฐานสำหรับกิจกรรมเสริมหลักสูตรของนักเรียนทุกโรงเรียนและทุกระดับชั้น
- 2) ช่วยให้ครูและนักเรียนมีความรู้เรื่องชุมชน และสามารถนำความรู้ที่ได้จากชุมชนมาใช้เป็นประโยชน์ในห้องเรียน และช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพของการเรียนการสอนให้ดีขึ้น
- 3) ช่วยแก้ปัญหาสำหรับครูใหม่ เกี่ยวกับการขาดแคลนแหล่งความรู้ และอุปกรณ์การสอน
- 4) การใช้แหล่งชุมชน ช่วยแก้ปัญหาบางอย่างที่เกิดขึ้นในห้องเรียน และยังทำให้เกิดปัญหาใหม่อันจะมีผลต่อการจัดประสบการณ์อื่น ๆ ตามมา
- 5) เป็นการเพิ่มพูนความสมบูรณ์ในเนื้อหาที่เรียนในห้องเรียน เพราะได้เห็นสภาพที่เป็นจริงในชุมชน ในขณะที่เดียวกันยังเป็นการให้โอกาสแก่สังคมส่วนอื่นให้มีการให้การศึกษาแก่นักเรียนอีกด้วย
- 6) เป็นการฝึกฝนให้ผู้เรียนเกิดความคุ้นเคยกับสภาวะแวดล้อมทั้งหลาย เพื่อให้มีความสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ จะได้นำมาดำเนินชีวิตได้ดีในชุมชนต่อไป
- 7) ฝึกการสังเกต การค้นคว้า การสืบสวนแก่นักเรียนได้ เพราะถือว่าการสังเกตเป็นช่องทางของการศึกษาที่สำคัญต่อการอยู่ของมนุษย์ ที่จะนำมาถึงการสืบสวนค้นคว้าต่อไป การใช้แหล่งทรัพยากรชุมชนย่อมส่งเสริมเป็นอย่างดี
- 8) ความเข้าใจในสภาพชีวิต วัฒนธรรม และสังคม ย่อมก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และความเข้าใจซึ่งกันและกันของคนในชาติ
- 9) การใช้แหล่งชุมชนในการสอนทำให้บทเรียนสนุกสนาน นักเรียนสนใจเพราะได้เรียนตามความต้องการของเขา

- 10) ทำให้นักเรียนมีความรู้กว้างขวางขึ้น มีประสบการณ์ตามหลักสูตร และความมุ่งหมายของการศึกษา
- 11) การใช้แหล่งชุมชนในการเรียนการสอนจะเป็นการส่งเสริมให้เด็กสามารถแก้ไขปรับปรุงชุมชนของตนในอนาคต
- 12) การใช้แหล่งชุมชนในการเรียนการสอนจะช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ทักษะ ในวิชาสังคมศึกษาในสภาพการณ์จริง

จากความคิดเห็นของนักการศึกษาที่มีความชำนาญด้านการศึกษาในระดับอนุบาล และผู้มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกสถานที่ ดังกล่าวข้างต้น จะพบว่าศึกษานอกสถานที่จะมีผลต่อการเรียนรู้ของเด็กเป็นอย่างมาก เพราะเด็กเรียนรู้จากของจริง ในสภาพที่เป็นจริงและยังได้เรียนรู้ถึงกระบวนการที่จะศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาตลอดชีวิตของเด็ก เช่น การสังเกต การเก็บรวบรวมข้อมูล การพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างเพื่อนและครู นอกจากนี้ยังทำให้เกิดความรู้สึก รักและห่วงหาพันสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติหรือสภาพสังคมที่ดี เพราะเด็กได้ไปสัมผัสด้วยตนเองจนเกิดความรักและซาบซึ้งต่อความงามตามธรรมชาติ ได้เข้าใจชีวิตความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของมนุษย์ตลอดจนชีวิตของตนเอง ในฐานะที่เป็นบุคคลหนึ่งในสังคม การเรียนโดยศึกษานอกสถานที่เป็นการเรียนที่มีชีวิตชีวา ผู้เรียนจะมีความกระตือรือร้นเพราะได้เรียนในสิ่งที่สนใจ จึงทำให้มีความสุขที่จะเรียนซึ่งจะมีผลให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่ดี และเกิดทัศนคติที่ดี

7.3 แนวปฏิบัติในการศึกษานอกสถานที่

การวางแผนในการจัดการศึกษานอกสถานที่เป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นมาก เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของเด็กมากที่สุด และเพื่อความปลอดภัยในกรณีที่พาเด็กออกไปนอกบริเวณโรงเรียนซึ่งอาจจะมีอันตรายที่ควรระมัดระวัง ดังนั้น จึงควรมีการป้องกันไว้ล่วงหน้า (Decker and Decker, 1984: 2)

การนำนักเรียนไปศึกษานอกสถานที่จะต้องเตรียมการเป็น 3 ขั้นตอนด้วยกัน (Dahlem Environmental Educational Center, 1982)

- ขั้นที่ 1 การเตรียมกิจกรรมก่อนไปศึกษานอกสถานที่ (Pre-trip Activities)
- ขั้นที่ 2 การเตรียมกิจกรรมระหว่างการศึกษานอกสถานที่ (Field-trip Activities)
- ขั้นที่ 3 การเตรียมกิจกรรมหลังการศึกษานอกสถานที่ (Post-trip Activities)

ขั้นที่ 1 การเตรียมกิจกรรมก่อนไปศึกษานอกสถานที่

ก. การวางแผน ครูจะต้องกำหนดจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน เพื่อให้ให้นักเรียนบรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษานอกสถานที่ มิฉะนั้นแล้วจะเป็นการจัดการศึกษาที่ไร้ค่า (Decker and Decker, 1984: 102)

ในการวางแผนและการจัดการนอกลสถานที่ ศิริวรรณ ศรีพหล (2525: 7) ได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับสิ่งที่ต้องคำนึงถึงในการวางแผน คือ

- 1) วัตถุประสงค์ของการศึกษานอกสถานที่มีอะไรบ้าง และวัตถุประสงค์นั้นสอดคล้องกับบทเรียนหรือไม่
- 2) จะไปศึกษาสถานที่ไหน โดยวิเคราะห์ว่าสถานที่นั้นจะให้ประโยชน์อย่างเต็มที่ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่
- 3) กำหนดวัน เวลา ที่จะไปศึกษา
- 4) ไปโดยวิธีใด
- 5) ผู้เรียนได้รับข้อมูลเพียงพอหรือยัง
- 6) กิจกรรมระหว่างไปศึกษานอกสถานที่มีอะไรบ้าง
- 7) วิธีประเมินผลอย่างไร

เมื่อวางแผนแล้วผู้สอนต้องไปขอความเห็นชอบกับผู้บริหารโรงเรียนเสียก่อน เมื่อผู้บริหารโรงเรียนเห็นชอบแล้ว จึงไปติดต่อและขออนุญาตจากเจ้าของสถานที่ที่จะไปศึกษา เมื่อได้รับคำตอบแล้ว จึงดำเนินการติดต่อขออนุญาตผู้ปกครองนักเรียน รวมทั้งจัดเตรียมพาหนะต่อไป

สคอบบี้ (Scobey 1986: 66) ได้กล่าวถึงการวางแผนเพื่อศึกษานอกสถานที่ไว้ว่า การวางแผนจัดการศึกษานอกสถานที่อย่างมีประสิทธิภาพนั้นต้องครอบคลุมรายละเอียดต่าง ๆ โดยเริ่มจากการเลือกสถานที่ที่เหมาะสม นัดวันและเวลาที่จะเข้าเยี่ยมชมสถานที่นั้น ให้เด็กได้ทราบถึงประวัติความเป็นมา เพื่อให้เด็กเกิดความคิด และวางแผนล่วงหน้า เมื่อเด็กกลับมาเรียนรู้นอกสถานที่แล้ว อาจให้เด็กกลับมาจัดกระบวนการต่าง ๆ จำลองขึ้นภายในห้องเรียน เพื่อให้เด็กได้ลงปฏิบัติด้วยตนเอง การวางแผนการจัดการศึกษานอกสถานที่ควรควรมีโอกาสไปสำรวจสถานที่ก่อนจะพาเด็กไป จัดเตรียมพาหนะ และส่งแบบฟอร์มให้ผู้ปกครองขออนุญาตออกนอกสถานที่ แบ่งเด็กเป็นกลุ่ม ๆ จัดผู้ดูแลประจำกลุ่ม อาจจะเป็นครู ผู้ปกครอง หรืออาสาสมัคร ตกลงกฎระเบียบ การวางตัวให้เด็กทุกคนทราบและปฏิบัติร่วมกันเพื่อความปลอดภัย ให้เด็กได้รู้ถึงจุดประสงค์ของการศึกษา การสังเกต หรือทำความเข้าใจกับสิ่งใดบ้าง การเก็บข้อมูล และตอบคำถามที่ต้องการเรียนรู้

ข. การกำหนดสถานที่และการเตรียมการเกี่ยวกับสถานที่

ซัยยัค พรหมวงศ์ (2521: 116-117) กล่าวถึงการเลือกสถานที่ไว้ว่า ต้องไม่ไกลเกินไป หากอยู่ในระยะที่เดินไปได้ยิ่งดี ระยะเวลาทั้งเดินทางไปกลับและการเยี่ยมชมสถานที่ควรเหมาะสมกับอายุ และกิจวัตรประจำวัน เช่น เวลาอาหารกลางวัน สถานที่ที่เลือกนั้นเด็กเคยไปมาหรือไม่ และมีความปลอดภัยแก่เด็กเพียงพอที่จะนำเด็กไปหรือไม่

การศึกษานอกสถานที่สำหรับนักเรียนนั้นอาจจะใช้เวลาเดินทางเพียง 10 นาทีหรือ ขยับออกไปเรื่อย ๆ จนถึงการใช้พาหนะ แต่ที่สำคัญก็คือต้องแน่ใจว่าสถานที่ที่จะไปนั้นจะอนุญาตให้มีการเยี่ยมชม และควรแจ้งไปก่อนอย่างน้อย 2 สัปดาห์ และภายหลังการเยี่ยมชมควรจะมีจดหมายขอบคุณตามไปทุกครั้ง (Blauchamp and challand , 1961:102)

ในเรื่องของการเตรียมสถานที่นั้น ครูจะต้องรู้บทบาทและข้อจำกัดของสถานที่ด้วย ได้แก่ วันเวลาที่เจ้าของสถานที่สะดวกหรือเปิดทำการให้ชม ขนาดของกลุ่มหรือจำนวนนักเรียนที่สถานที่นั้นจะรับได้ กฎเพื่อความปลอดภัยเมื่อเข้าชมสถานที่ บริเวณที่จะนำรถไปจอด

นอกจากนี้จะต้องแจ้งข้อมูลที่จำเป็นเกี่ยวกับการศึกษานอกสถานที่ในแต่ละครั้งให้กับเจ้าของสถานที่ ได้แก่

วัตถุประสงค์ของการไปศึกษานอกสถานที่

อายุและจำนวนเด็กที่จะไปศึกษา

วันเวลาที่คาดว่าจะไปถึง และเวลาเดินทางกลับ

กิจกรรมที่เด็กจะไปทำขณะศึกษา

ค. การเตรียมตัวของครูสำหรับกิจกรรมการศึกษานอกสถานที่

สมิทท์ (Smith, 1957: 109) ได้กล่าวถึงการเตรียมตัวของครูสำหรับกิจกรรมนอกสถานที่ไว้ดังนี้ ครูต้องพิจารณาบทเรียนที่เด็กกำลังเรียนอยู่ มีการวางแผนล่วงหน้าก่อนออกศึกษานอกสถานที่ การเตรียมแผนงานเริ่มตั้งแต่ ระวังความปลอดภัย ตลอดจนขออนุญาตผู้ปกครอง และการให้เด็กมีส่วนร่วมในกิจกรรม

สวอน (Swan, 1970: 4) ได้กล่าวถึงการเตรียมตัวของครูเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1) ออกสำรวจและศึกษาสถานที่ ล่วงหน้าก่อนนำเด็กไป เพราะอาจเกิดปัญหาที่ไม่คาดคิดมาก่อน

2) ไปพบกับเจ้าของสถานที่ หรือผู้ดูแลสถานที่ เพื่อปรึกษาถึงจุดประสงค์ของการนำเด็กมาศึกษา แจ้งอายุของเด็ก คำถามที่เด็กอาจจะซักถามและระยะเวลาที่จะศึกษาในสถานที่นั้น ๆ

3) ตรวจสอบอุปกรณ์ที่ต้องใช้ เช่น อุปกรณ์พิเศษเฉพาะเสื้อผ้าที่เด็กควรใส่ อาหาร เครื่องดื่ม เงินค่าใช้จ่าย จุดพักระหว่างทาง หรือภายในสถานที่

4) แผนกิจกรรมสำหรับเด็กเพื่อใช้ฉบับที่ข้อมูลที่ต้องการ
 5) มาตรการด้านความปลอดภัยต้องเสนอให้ผ่านการพิจารณาของผู้มีอำนาจในโรงเรียน
 เจ้าของสถานที่และผู้ปกครอง

6) จัดบุคลากรดูแลเด็กให้เพียงพอตลอดเวลา อาจเชิญครูใหญ่หรือบุคลากรจาก โรงเรียน
 อื่น รวมทั้งผู้ปกครอง และผู้สนใจอื่นเข้าร่วมกิจกรรม ด้วยอัตราส่วนครู 1 คนต่อเด็ก 8 คน โดยผู้ดูแลเด็ก
 จะมีรายชื่อเด็กในความดูแลก่อนออกศึกษานอกสถานที่ควรมีการให้คำแนะนำแก่บุคลากรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
 โดยเฉพาะให้ทุกคนทราบจุดประสงค์ของการจัดการศึกษานอกสถานที่

7) เตรียมกิจกรรมหลังกลับจากการศึกษานอกสถานที่ รวมทั้งการประเมินผลการ
 เรียนรู้ของเด็กเมื่อกลับมาแล้วซึ่งเด็กอาจได้รับประโยชน์อื่น ๆ นอกเหนือไปจากจุดประสงค์ที่วางไว้แล้วอีกด้วย
 (Smith , 1970: 109)

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2521 : 118) ได้กล่าวถึงการเตรียมตัวของครู ไว้ดังนี้

1) กำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะเพื่อการจัดการศึกษานอกสถานที่แต่ละครั้ง และ
 เตรียมการประเมินผล ตลอดจนหลักฐานต่าง ๆ

2) ถ้าเป็นไปได้ควรจัดให้มหาวิทยาลัยมาบรรยายให้นักเรียนทราบถึงเรื่องราวที่จะไปศึกษา

3) ขอความร่วมมือจากครู อาจารย์ ในโรงเรียนโดยทั่วกัน

4) กำหนดวัน เวลา จำนวนครู อาจารย์ และนักเรียนให้แน่นอน

5) เตรียมทำคู่มือแจกพอเป็นสังเขป

6) คาดคะเนงบประมาณในการใช้จ่ายสำหรับส่วนรวมและส่วนตัวนักเรียน

7) วางระเบียบข้อบังคับในการเดินทางให้รัดกุม และแจ้งให้ผู้ปกครองทราบ

8) เตรียมเครื่องเวชภัณฑ์ที่จำเป็น

9) ติดต่อเจ้าหน้าที่ของสถานที่ที่จะไปให้เรียบร้อย ทั้งตกลงในเรื่องเวลาและความสะดวก

ต่าง ๆ ตลอดจนขออนุญาตให้ถูกระเบียบ

ง. การเตรียมตัวนักเรียน

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2521 : 118) ได้กล่าวถึงการเตรียมตัวเด็กนักเรียนว่า ครูควรเปิดโอกาส
 ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเดินทาง ดังนี้

1) ตั้งวัตถุประสงค์ร่วมกัน

2) ตั้งคำถามที่จะสัมภาษณ์วิทยากร

3) แบ่งเป็นหมู่ เพื่อศึกษาเรื่องต่าง ๆ ให้ละเอียดระหว่างการเดินทาง ครูควรแนะนำ
 ให้นักเรียนสังเกต บันทึก หรือสอบถามเรื่องราวหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น เพื่อจะรวบรวมความรู้ไว้เป็น

หมวดหมู่ ถ้ามีการอภิปราย ก็จัดแบ่งนักเรียนออกเป็นหมวดหมู่ เพื่อจะได้สังเกต ได้เห็น และได้รับฟัง คำอภิปรายอย่างชัดเจน นอกจากนั้นนักเรียนอาจใช้เวลาตกลงแบ่งงานกันสังเกตและจดจำ ตลอดจนจัดหา คำถามเพื่อถามวิทยากร เป็นต้น

สวอน (Swan, 1970 : 5) ได้กล่าวถึงการเตรียมตัวนักเรียนไว้ว่า เด็กมักจะมี ความสนใจต่อการศึกษาออกสถานที่ และมีแรงจูงใจต่อการเรียนรู้สูง การวางแผนร่วมกันระหว่างครูและนักเรียนเป็น สิ่งจำเป็น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้สูงสุด สิ่งที่ครูควรคำนึงถึงในการเตรียมตัวเด็กมี ดังนี้

1) ให้เด็กเข้าใจถึงเหตุผลของการศึกษาออกสถานที่ เด็กควรมีความรู้พื้นฐานที่จะช่วยเสริม ประสบการณ์การศึกษาออกสถานที่ เข้าใจความสัมพันธ์ของการเรียนรู้ในห้องเรียนที่ผ่านมากับประสบการณ์ ที่จะพบเมื่อศึกษาออกสถานที่

2) คุณค่าของการศึกษาออกสถานที่ ขึ้นอยู่กับการเตรียมตัวเด็กให้มีการสังเกตที่ดี มีการจด บันทึกรายอย่างถูกต้อง มีการวิเคราะห์และ สรุปบทเรียนนั้น ๆ

3) ต้องให้เด็กได้รู้จักมุ่งหมาย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ จากการวิจัยชี้ให้เห็นว่าความสามารถ ในการรับรู้โน้ตทัศน์ขึ้นอยู่กับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้คือ การได้เรียนรู้โน้ตทัศน์นั้น ๆ ผ่านสถานการณ์แบบต่าง ๆ กัน ความสัมพันธ์ของสิ่งที่พบเห็นกับบทเรียนที่ได้เรียนรู้อา การนำเอาโน้ตทัศน์นั้นไปประยุกต์ใช้ ดังนั้น การจัดการศึกษาออกสถานที่จึงเป็นการนำเอาความสงสัยในบทเรียนที่เรียนรู้ภายในห้องเรียน ไปสู่การเรียนรู้ของจริง ในสถานการณ์จริง

4) ประสบการณ์เรียนรู้ควรจัดให้เด็กรู้สึกว่ามีคุณค่า ไม่เป็นแต่เพียงบทเรียนซ้ำซาก อีกบทหนึ่งเท่านั้น

5) ให้เด็กทุกคนมีส่วนร่วมโดยการแบ่งความรับผิดชอบให้ทำ เช่น กลุ่มจดบันทึกข้อมูล กลุ่มสังเกตติดตามผล กลุ่มทดลองโดยใช้ประสาทสัมผัส

6) กำหนดมาตรฐานของพฤติกรรมร่วมกัน ให้เข้าใจถึงเหตุผลที่ควรปฏิบัติตามระเบียบที่วางไว้ รวมถึงทำรายการสิ่งที่ควรสังเกตเมื่อไปถึงสถานที่นั้น

7) นำระบบกลุ่มย่อย หรือการจับคู่มาใช้เพื่อช่วยดูแลซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะเด็กมีอายุ ต่างกัน หรือระดับชั้นต่างกันร่วมไปศึกษาออกสถานที่ด้วยกัน เด็กโตจะเป็นผู้ดูแลช่วยเหลือแนะนำเด็กเล็กได้ เป็นอย่างดี

ขั้นที่ 2 การเตรียมกิจกรรมระหว่างการศึกษาออกสถานที่

สวอน (Swan, 1970 : 6) ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับสิ่งที่ครูควรคำนึงถึงในขณะที่เด็กศึกษา ออกสถานที่ว่า ครูและผู้ดูแลกลุ่มควรระลึกร่วมกันว่า ควรให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือกันระหว่างครูและเด็ก ครูและผู้ดูแลกลุ่มมีหน้าที่หลักคือให้คำปรึกษา แนะนำ และช่วยเด็กในด้านต่าง ๆ ในการสังเกต จดบันทึก และวิเคราะห์ ไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้การเรียนรู้นอกห้องเรียนของเด็กไม่บรรลุถึงจุดมุ่งหมาย ได้มากเท่ากับ การที่ ครูหรือผู้ดูแลกลุ่มละเลยไม่สนใจร่วมกิจกรรมกับเด็ก สวอนได้ให้คำแนะนำเมื่อออกนอกสถานที่ ดังนี้

- 1) เด็กควรเดินทางมาถึงสถานที่ และกลับตรงตามเวลาที่กำหนดและแจ้งไว้
- 2) อย่ารีบปล่อยให้เด็กเข้าไปยังสถานที่ที่จะศึกษา ก่อนที่เด็กจะได้รับการปฐมนิเทศ เพื่อแนะนำการเข้าสู่สถานที่นั้น ๆ ให้เวลาทำความเข้าใจถึงจุดเริ่มต้นและจุดสุดท้ายของการศึกษา
- 3) ความสนใจของเด็กอาจแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่ม ฉะนั้นความคาดหวังต่อการเรียนรู้ของเด็กอาจไม่เท่ากัน ให้เวลาให้เพียงพอกับการสังเกตและบันทึกข้อมูล
- 4) ให้เด็กระมัดระวังพฤติกรรมที่แสดงออกอันเป็นภาพรวมของสถาบัน
- 5) การให้สัญลักษณ์ประจำกลุ่ม เพื่อให้ผู้ดูแลและเด็กในกลุ่มสังเกตเห็นเพื่อนร่วมกลุ่มได้ง่าย แผ่นป้ายสีประจำกลุ่มควรมีชื่อเด็ก โรงเรียน ที่อยู่ และหมายเลขโทรศัพท์ที่จะติดต่อได้ ควรมีการตรวจนับจำนวนเด็กให้ครบอยู่ทุกขณะ
- 6) ควรดำเนินตามขั้นตอนและระเบียบข้อตกลงที่วางไว้อยู่เดิมเพื่อความปลอดภัย

วลักษณ์ รัตติกาลชลากร (2525 : 25-26) ได้กล่าวถึงแนวปฏิบัติในระหว่างศึกษานอกสถานที่ไว้ว่า ระหว่างดำเนินการศึกษานอกสถานที่ ควรมีเจ้าหน้าที่แนะนำชม มีผู้จดบันทึกและซักถามเจ้าหน้าที่ที่นำชมสถานที่นั้น คำถามเหล่านี้ควรเป็นคำถามที่นักเรียนมีปัญหาและไม่สามารถหาคำตอบในขณะที่เรียนได้ รวมทั้งปัญหาอื่น ๆ ที่นักเรียนสนใจขณะดำเนินการศึกษานอกสถานที่ ควรฟังคำอธิบายอย่างตั้งใจ อาจแบ่งกลุ่มเข้าชมเพื่อให้เกิดการศึกษาสิ่งต่าง ๆ ได้ทั่วถึงและอาจมีการบันทึกภาพเพื่อนำกลับมาใช้ประโยชน์ในขณะที่เรียนเมื่อกลับมายังห้องเรียนแล้ว

พิกุล ประเสริฐศรี (2525 : 97-102) ได้เสนอแนะสิ่งที่ควรให้นักเรียนมีโอกาสได้ปฏิบัติขณะศึกษานอกสถานที่ ได้แก่

- 1) ให้เด็กสังเกต เช่น สังเกตต้นไม้ หญ้า สระน้ำ สี ส่วนประกอบ รูปทรง
- 2) ให้เด็กใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น สัมผัสพื้นผิวของต้นไม้ ขูดเปลือกไม้ คมดอกไม้
- 3) ให้เด็กสนทนาพูดคุยกับเพื่อน ครู เช่น ต้นไม้ ใบไม้ หรือดอกไม้ เหล่านี้มีอะไรคล้ายคลึงกันบ้าง ได้พบเห็นต้นไม้ ดอกไม้ ชนิดไหน
- 4) ให้เด็กได้เข้าใจมโนทัศน์ง่าย ๆ ตามวัตถุประสงค์ของศึกษานอกสถานที่ในแต่ละครั้ง
- 5) ให้เด็กได้ฝึกการทำงานร่วมกัน ฝึกการรับผิดชอบ
- 6) ปลูกฝังความรู้สึกซาบซึ้ง และรักธรรมชาติ ให้เห็นความสวยงามของต้นไม้ ดอกไม้
- 7) ปลูกฝังคุณธรรมที่ดีงามต่าง ๆ เช่น ความเมตตากรุณา

ขั้นที่ 3 การเตรียมกิจกรรมหลังการศึกษานอกสถานที่

การดำเนินกิจกรรมหลังศึกษานอกสถานที่ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 2 ขั้นตอนคือ

1). กิจกรรมต่อเนื่อง เป็นกิจกรรมที่สัมพันธ์กันกับสิ่งที่ศึกษาหรือรวบรวมข้อมูลจากการศึกษานอกห้องเรียนเพื่อนำมาสู่กิจกรรมในห้องเรียน ซึ่งได้แก่

- 1.1) วิเคราะห์ถึงความรู้และประโยชน์ ที่ได้รับจากการศึกษานอกสถานที่
- 1.2) ร่วมมือกันทำสมุดบันทึกสิ่งที่ได้รับจากการไปศึกษานอกสถานที่
- 1.3) ให้นักเรียนได้เล่าถึงสิ่งที่เขาพอใจ ถ้าเป็นนักเรียนอนุบาลก็ให้ครูเขียนตามที่นักเรียนเล่าให้ครูฟัง

2) การประเมินผล เป็นการวิเคราะห์ว่าการศึกษานอกสถานที่ครั้งนี้ประสบความสำเร็จหรือไม่ หรือบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ ซึ่งอาจพิจารณาได้จากการรายงาน การอภิปราย การพูดคุยกัน หรือการทดสอบ (Blanchamp and Challaud, 1961 : 103)

สวอน (Swan, 1970 : 7) ได้กล่าวถึงความสำคัญของกิจกรรมในขั้นนี้ไว้ว่า การจัดกิจกรรมหลังกลับจากการศึกษานอกสถานที่และการประเมินผล เป็นขั้นตอนสำคัญที่สุดขั้นหนึ่ง ที่ไม่ควรละเลย ดังนี้

1) เสริมและให้กำลังใจเด็กในการค้นคว้าหาคำตอบ สำหรับคำถามที่เกิดขึ้นในใจ หรือปัญหาที่ประสบเมื่อไปศึกษานอกสถานที่

2) รายงานให้ผู้ปกครองทราบผลการเรียนรู้ และประสบการณ์ที่เด็กได้รับ อาจจัดทำในรูปแบบบัตรผล แบบรายงานเหตุการณ์และกิจกรรมต่าง ๆ ให้ผู้ปกครองทราบ

3) ให้เด็กเห็นคุณค่าของการที่มีโอกาสได้ไปสัมผัส และอยู่ร่วมกับบุคคลต่าง ๆ ในสังคม นอกเหนือจากบุคคลในครอบครัว หรือ ในโรงเรียนว่าเป็นประสบการณ์ที่มีค่ายิ่ง

4) โยงให้เด็กเห็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เด็กสังเกตหรือสำรวจพบมา กับสิ่งที่เด็กเคยเรียนรู้โดยการจัดทำรายงาน การสาธิต แสดงผลงาน และจัดเสนอผลงานเป็นกลุ่ม ให้สัมพันธ์กับสิ่งที่กำลังเรียนในชั้นเรียนปกติ

5) จากคำถามปัญหาหรือแนวคิดที่เกิดขึ้น ครูและเด็กครูจะนำไปสู่การศึกษา สำรวจ ค้นหาคำตอบ จากการศึกษานอกสถานที่ในครั้งต่อ ๆ ไปอีก

6) เก็บรวบรวมเอกสาร การประเมินผลการเรียนรู้ของเด็ก เพื่อใช้เป็นข้ออ้างอิงในครั้งต่อไป การเก็บรวบรวมควรทำร่วมกันระหว่างครู เด็ก และอาสาสมัครทุกคนซึ่งควรมีคำแนะนำเพิ่มเติมสำหรับการเตรียมการจัดการศึกษานอกสถานที่ในครั้งต่อ ๆ ไป

7) ข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลที่ติดต่อ สถานที่ที่เหมาะสม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ควรเก็บรวบรวมไว้เป็นข้อมูลถาวร เพื่อให้เป็นแหล่งข้อมูลสำหรับค้นหาข้อมูลที่เป็นต่อการจัดการศึกษานอกสถานที่

กิจกรรมต่อเนื่องจากการศึกษานอกสถานที่ อาจทำเป็นแบบกว้าง ๆ หรือแบบเฉพาะเจาะจง เป็นลายลักษณ์อักษร หรือการตอบปากเปล่าทำให้ครูรู้ว่านักเรียนเรียนรู้ตามจุดประสงค์หรือไม่ การประเมินผล การศึกษานอกห้องเรียนสามารถทำได้ง่ายและสะดวกเพราะเด็กได้เรียนรู้จากของจริง จากประสบการณ์จริง ใกล้ตัวเด็ก ก่อนประเมินผลระดับการเรียนรู้ของเด็กครูควรรู้จุดมุ่งหมายของการเรียนรู้นั้น ๆ ซึ่งจะระบุ ถึงพฤติกรรมการเรียนรู้ของเด็กได้ล่วงหน้าแล้ว เพราะจะช่วยให้ครูสามารถพัฒนาการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้เด็กบรรลุถึงจุดหมายนั้น พฤติกรรมของเด็กก่อนและหลังการศึกษานอกสถานที่ สามารถบอกให้รู้ได้ว่า เด็กเรียนรู้ในสิ่งที่มุ่งหวังไว้หรือไม่

เมื่อตั้งจุดมุ่งหมายขึ้นมาแล้วก็จะเป็นการง่ายสำหรับการวัดผลซึ่งครูสามารถออกแบบ บันทึกผลได้ทันทีระหว่างศึกษานอกสถานที่ทั้งรายบุคคลและเป็นกลุ่ม แบบบันทึกผลนี้นิยมให้ระดับคะแนน (1-5) มากกว่าการตอบว่าใช่หรือไม่ใช่เพื่อไม่ให้เกิดความลำเอียง แบบบันทึกเพื่อประเมินพฤติกรรมของเด็ก ควรจัดทำเฉพาะสำหรับการศึกษานอกสถานที่แต่ละครั้ง

การประเมินผลถูกกำหนดโดยจุดประสงค์ของการเรียนการสอนในครั้งนั้น ๆ โดยครูเป็นผู้กำหนดและออกแบบบันทึกพฤติกรรมเพื่อประเมินผล ครูสามารถปรับและพัฒนาจุดประสงค์ของพฤติกรรม การเรียนรู้กิจกรรม เพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ที่ต้องการ การประเมินผลเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียน การสอน การตั้งจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรมจะทำให้ง่ายต่อการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ของเด็กมากกว่าการตั้ง จุดมุ่งหมายไว้อย่างกว้าง ๆ เท่านั้น การศึกษานอกสถานที่เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษานอกสถานที่ แบบประเมินผลพฤติกรรมจะช่วยให้การเก็บข้อมูล และประเมินผลได้ดีที่สุด ซึ่งควรมีการวัดผลทั้งก่อน ระหว่าง และหลังกิจกรรมการศึกษานอกสถานที่เพื่อเห็นการเปลี่ยนแปลง และผลการเรียนรู้ที่เด็กได้รับ (Brehm, 1969)

ครูสามารถจัดกิจกรรมได้หลายรูปแบบเมื่อกลับจากศึกษานอกสถานที่ ได้แก่ การเขียนจดหมาย ตอบขอบคุณเจ้าของสถานที่ เจ้าหน้าที่ที่ให้ความรู้ ความสะดวก การบันทึกข้อมูลและตอบคำถาม วาดรูปสิ่งที่ ได้ไปพบเห็นมา เขียนเล่าเรื่อง หรือผ่านสื่อต่าง ๆ เพื่อแสดงถึงข้อมูลและผลการเรียนรู้ที่ได้รับมา ผลการเรียนรู้ ของเด็กจะแสดงให้เห็นโดยการเล่นเลียนแบบ การคุยสนทนากับเพื่อน การสร้างผลงานทางศิลปะหรือบล็อก การทดลองทำกระบวนการที่ได้พบเห็นมาจากกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ครูจึงจะสามารถวัดผลการเรียนรู้ของเด็กได้ (Scobey, 1968:67)